

---

falu lesz a kastély körül

HATALA ZOLTÁN

A TÁJ

A Bajsa—Lipár—Rogatica háromszögben, Bácska szívében, a Telecskai dombok legszebb lejtőin, 280 méteres tengerszinti magasságban fekszik a Pannónia Mezőgazdasági Birtok, Vajdaság egyik most születő települése.

A szó hagyományos értelmében a történelem szele sohasem zúdult végig a tájon, a fegyverek ropogását, az ágyúk dörgését, a tankok dübörgését csak távolról hallották az emberek. Elkerülte őket minden vihar, legfeljebb a történelem fáradt sodrását érezték olykor, mint a sarokba húzódott emberek. Mert itt, ezen a tájon valahogy mindig úgy hozta a sors, hogy a mindent elsöprő viharok elől félre lehetett húzódni, az eseményeket a túlsó partról lehetett szemlélni. Békességben éltek itt az emberek, csak a lélek lázadozott olykor-olykor. Az ember hosszú szárú csizmában járt, bakancsban vagy mezítláb, ahogy változott az évszak. Riadt emberek menedékhelye volt ez a táj mindig, akik csak ösztönösen érezték, hogy ütni kellene, de ha a karjukat felemelték, ütésre már nem futotta erejükből. Az akarat meghunyászkodott a tett előtt. Elég volt, ha csak a csendőr ijesztett rájuk, máris megszeppentek. Innen képtelenség volt bárhova is indulni, lehúzta őket a sorsuk és a föld, meg hát oly messze esett ide minden, hogy a pusztai nép, a cselédség, mielőtt a hátára vette volna a batyut, kétszer is meggondolta, induljon-e vagy maradjon. És inkább maradt.

Ide csak jöttek az emberek, cselédek, telepések, környékbeliek, de innen már nehezebben mozdultak el, mentek messzebb tájakra. Csodálatos e vidék marasztaló ereje ezeken a telecskai dombháton: a Bajsa—Lipár—Rogatica háromszögben. Talán egy külön kutatási téma lehetne, hogy Bácska szívében, az oly harmonikusan hullámzó dombokon, honnan ez a varázslatos marasztaló erő.

Ha a táj földrajzi fekvését akarjuk közelebbről meghatározni, akkor

egyaránt beszélhetünk Új-pusztáról, Duboka-pusztáról, Emöd- vagy Emusitz-pusztáról, Dombhátról, Pannóniáról, aszerint, hogyan változott a történelem. Mert a történelem ennek a tájnak mást nem adott, csak nevet. S a változást itt nem a felszabadulástól számítják az emberek, hanem 1957-től, amióta a korszerű mezőgazdasági nagyüzem koncepciója realizálódni kezdett.

A történelem során, akárhogyan is alakultak és változtak a politikai rendszerek, a pusztáért két helység versengett. Bajsa, az 1400-as években létesített legjelentősebb közép-bácskai település és a sokkal későbbi dubokai vasútállomás. A dubokai és az Emöd-, Emusitz-pusztá, noha közigazgatásilag mindig Topolyához, a valóságban azonban mégis inkább Bajsához tartozott. Érdekes azonban megfigyelni, hogy az utóbbi időben egyre inkább távolodik Bajsától, Pannónia néven önállóságra törekszik. S ha a hivatalos okmányokban a helyet is fel kell tüntetni, akkor ma már egészen természetes, hogy így emlegetik: dubokai Pannónia Mezőgazdasági Birtok.

Az 1946-ban ezen a tájon létrejött szövetkezeteket, birtokokat még így emlegették. A *bajszai Napredak* Állami Birtok később, 1965-ben *bajszai Pannónia Mezőgazdasági Birtok*, 1970-től kezdve pedig már *dubokai Pannónia Mezőgazdasági Birtok* lett.

DUBOKA — elhagyatott vasútállomás, egy állomásfőnöki lakással, rossz deszkakerítéssel körülkerített telek egy kutyával és macskával. Ez Duboka. A moravica—cservenkai vasútvonalon. A harmincas évek derekán épült a nagybirtokosok óhajára, hiszen erről a pusztáról itt rakták vagonba a jószágot, és innen szállították az ország minden tájára. De Duboka-pusztá nevével már az 1873-ban kiadott *A Magyar Korona Országainak Helységnévtárában* is találkozunk. Hogy maga ez a név, Duboka, honnan ered, erre vonatkozó megbízható okmányra nem bukantunk. Az idősektől hallottunk néhány változatot. Van, aki azt mondta: ez a vidék, mivel itt folyik a Krivaja (Bácsér) egyik mellékága, valamikor mocsaras, ingoványos rész volt, nagy esőzések idején az ember térdig is lesüppedt az iszapban. Mivel Bajsán főleg szlovákok éltek, szlovák jószágtenyésztők, juhászok, kondások és gulyások, a gazda vagy az ispán a nagy esőzések idején gyakran figyelmeztette őket, hogy a jószágot ne hajtsák a völgybe legeltetni, mert az „duboka” — ingoványos, mély —, leragadnak a mocsárban. A másik változat szerint a váratlanul felbukkanó csaknem szakadékos völgyeiről ismert pusztá kapta ugyancsak szlovák hatásra a Duboka-pusztá nevet.

SREDNJI SALAŠ — Duboka közvetlen szomszédja, a húszas években létesült csaknem 30 házzal. Főleg szerbek lakták, dobrovoljacok, akik az első agrárreform után itt kaptak földet. Ma itt több mint 100 ház van, valamikor ez is teherszállító vasútállomás volt. Míg Dubokáról a jószágot szállították, Srednji Salašról az ipari növényeket, elsősorban a cukorrépát, a napraforgót és a kendert. Deszkából rögtönzött hatalmas raktárban gyűjtötték össze a termést, de ez egyúttal az idénymunkások elszállásolására is szolgált. Hogy ezeket a deszkaraktárokat megvédjék, minden évben vastagon szurokkal kenték be, hogy a deszkafal ne szívja be a nedvességet. A nép ezért még ma is inkább Szurkosnak nevezi ezt a települést. 1941 és 1944 között, a megszállás idején Istenhozott néven ismerték. (Bács-Bodrog vármegye térképe, Újvidék, 1942.)

E táj időszaka a reggel, mindig is az volt, akkor is, amikor fáradt bé-

resek a kezüket a szemük fölé emelték, és a napfelkeltét lesték, hogy vörös-e az ég alja, vagy most, amikor csöndben, a kora reggeli órákban a turisták sétálnak egyet, fordulnak a birtokon, a parkban és a madarak csicsergésében gyönyörködnek. A táj időszaka most is a reggel, a nap és a tett kezdete, születése. A reményt mindig a reggel hozta.

SZÁRMAZÁS

Mihelyt megérkezik az ember a birtokra, az első dolog, amit közölnék vele: tizenhárom nemzetiség alkotja ezt a közösséget, még orosz is van közöttük. A kutatás szempontjából érdemes megfigyelni, hogy az idősebbek közül majdnem senki sem született itt. A valamikori cselédek kisbattyúval a hátukon messzi tájakról jöttek ide. Újabban az idénymunkások ragadnak le. Egy közös vonásuk van valamennyiüknek: nehéz soruk elől menekülnek. Letelepedtek itt a birtokon, aztán nem mozdultak el innen. Újabban annyian jönnek, hogy a születő falu már Bajsát is veszélyezteti, kezdi sorvasztani.

Kik voltak itt, és kik maradtak?

A földesurak voltak itt, és a cselédjeik maradtak. A nagybirtokosok közvetlenül a felszabadulás előtt távoztak, menekültek, nem várták be a fordulatot.

Ez a cselédség más volt mindig, mint általában a többi nagybirtokon. Elszigetelten éltek, tájékozatlanok, türelmesek voltak. Az elkeseredettsége nem a hirtelen kirobbanásban, hanem inkább apró lázongásban nyilvánult meg. Az, akit ide vetett a sors, ha lejárt is a szerződése, elviselhetetlenek voltak már számára a körülményei, akkor sem ment messzire, csak addig a tanyáig, amelyik elsőnek befogadta, ahol, ha nagyobb bért nem is, de szép ígéretet kapott. A gyerekek se vitték sokra, a cselédeskedésből legfeljebb proletársorsra jutottak. A környező városok gyárai, iparnegyedei szippantották fel őket. Elsősorban Cservenka, Verbász, Topolya iparára gondolunk. A béresek gyermekéből tehát ipari munkás lett, a birtokra pedig mindig máshonnan újabb cselédek jöttek, a felszabadulás után persze már nem cselédként, hanem letelepedni, emberként élni. Érdemes végigkísérni, hogyan is kerültek ide erre a tájra az emberek.

Antóczi János borbély:

— Hogy kerültem ide? Annak nincs nagy története. Bajsán volt kis üzletem, egy kis házam, a feleségemmel ott éledgeltünk. Szegényesen. Nálam borotválkozott állandóan a Napredak birtok egyik gépkocsivezetője. A Pannóniának valamikor Napredak volt a neve, akkor még állami gazdaság volt. Újvidéken volt a székhelye. Ez csak egyszerű kirendeltségi számításba ment. Szóval ez a gépkocsivezető, aki állandóan nálam borotválkozott, úgy látszik, meg volt elégedve munkámmal, és ha igazgatókat vitt a városba vagy hozott a városból, akkor mindig nálam borotváltatta vagy nyíratta meg őket. Így történt ez akkor is, amikor 1957 márciusában egy napon eljött hozzám borotválkozni Džoganović Milorad, a jelenlegi igazgató, és amikor látta, hogyan dolgozom, megkérdezte, volna-e kedvem eljönni a birtokra borbélynak. Havi fizetésért. És

ezzel meg is egyeztünk. Én itt a birtokon üzletet és lakást kaptam, a feleségem munkába állt, azóta itt élünk.

Papp Lukács 72 éves nyugdíjas:

— Erről a tanyáról, erről a vidékről vonultam nyugdíjba. Én Lchocki István nagygazdánál dolgoztam, cselédeskedtem ezen a tájon, amit a forradulat után Polet birtokrésznek neveztek. Nagyon nehéz életem volt.

— Hogy kerültem ide? Idénymunkásként. Majd állandó munkás lettem, és végül itt is ragadtam. A felszabadulásig 18 évet dolgoztam, különféle alkalmi munkát vállaltam, tanyákon, béres és napszámos voltam, ahogy adódott. Aki többet fizetett, ahhoz mentem, persze ez a fizetés csak annyi volt, hogy eltengődött belőle az ember.

Mátyus János hentes:

Mátyus János úgy került ide, akárcsak a többi munkás.

— Kishegyesi vagyok, Újvidéken a vágóhídon dolgoztam. Véletlenül találkoztam a birtok akkori igazgatójával, Apró Györggyel, ő hívott, és én jöttem. 1951 januárjában telepedtem le itt. Itt is nősültem meg. Vezetem a vágóhidat és a hentesüzletet. Mikor idekerültem, a hentesüzletben sót, kenyeret, cukrot, petróleumot, egyszóval mindent árultam.

Antun Dajc főpincér:

— 1957-ben Eszéken fejeztem be a középiskolát, ott tanultam ki a szakmát, ott is álltam munkába. Aztán több helyen dolgoztam. Belgrádban 1967-ben magas szakképzettséget szereztem. 1965-ben kerültem a Pannóniára, 1969 és 1971 márciusa között pedig Németországban dolgoztam.

— Hogy miért mentem ki Németországba dolgozni? Két okból. Hogy a szakmámat tökéletesítsem, meg hát hogy anyagilag megerősödjek. De mielőtt kimentem volna, külön megkérdeztem az igazgatótól, ha megunom a kinti életet, visszajöhetek-e ide, visszafogad-e. Arra számítottam, hogy ez a birtok előbb-utóbb kirándulóhely lesz. Egy idegen nyelvre szükség van. A németre. A nyelvet is tökéletesíteni akartam meg a szakmámat is. Sikeredt. Jó másfél év után tértem vissza. Vissza is fogadtak.

Szabó Károly nyugdíjas:

— Örök életemben béres voltam, 1938-ban kerültem erre a vidékre, akkor még Falcione Árpádé volt ez a tanya. Itt élt még Lelbach István is, ő volt a lelki barátja. Az életben sok mindent megpróbáltam. Dolgoztam mint fejős gulyás, kocsis, kondár. Negyvenévi szolgálatom van. Bejártam az egész határt, ismertem az akkori harmincas évek forradalmárait. Részt vettem az aratósztrájkokban, velem dolgozott Csík Illés, Zsáki József is. Zsákiival együtt arattunk, ő volt nálam a marokverő.

Bednarik László pék:

— A mesterségemet 1946-ban tanultam Bajsán, Borús Sándor pékmes-ternél. Miután leszereltem és hazajöttem, ide kerültem a Napredak birtokra, de nem pékként kezdtem az életemet, hanem raktárosként, mert

annak idején engemet is a tanultabb emberek közé soroltak. És a Napredak birtokon, amikor kezdték gyűjteni az első adatokat a szakképzettségről és a végzettségről, akkor derült ki, hogy én pék vagyok, és szóltak, hogy keresnek majd a szakmámnak megfelelő munkahelyet.

Bencsics Géza kertész:

— Slavonska Požega-i voltam. Ott születtem, apám gulyás és kanász, mellette tanultam ki gulyásnak és kanásznak. Horvát vagyok, de ahol dolgoztunk, csupa magyarok voltak, így hát jobban tudok magyarul, mint horvátul. Apám nyugtalan ember volt. Minden évben más gazdához szegődött. Más faluba ment gulyát és disznókat őrizni. Iskoláztatni nem bírt. Mi odahaza nyolcan voltunk testvérek. Hét fiú és egy lány, édesanyám korán meghalt, szülésben halt meg az édesanyám. Én ötéves voltam, amikor kint a réten, a baranyai pusztaságban apámat agyontaposta egy bika. Egyedül nőtem fel, mint a kóró. A mostohaanyám egy ideig gondot viselt ránk, aztán egy nap ő is meglépett, és mi maradtunk csak, a hét testvér. Én a legidősebb bátyámhoz mentem, aki akkoriban huszonegy éves volt. Ő gondozott bennünket, már ahogy gondolhatta a cseléd a cselédet. Aztán én is kezdtem talpra állni, kanászkodtam egyik tanyán meg a másik tanyán. Volt nekem egy nagyon jó barátom, aki nem volt megelégedve a baranyai parasztokkal, és eljött erre Bácskába. Helyet keresni. Ez ősszel történt. Mielőtt elbúcsúztunk egymástól, kértem, ha talál valami jó helyet, írjon nekem is. Így is történt. Ő elment, én meg maradtam. Ketten őriztük a disznókat meg a teheneket. Én voltam az öregebb kanász, a legfiatalabb öcsém fújta a kürtöt. Egyszer, amikor Podravska Slatinán voltam, kaptam is ismerősömtől egy lapot, kérte, hogy látogassam meg. Igaz, hogy időközben megnősültem, de mégis úgy gondoltuk, eljövünk ide Bácskába. Én el is jöttem, helyet nézni. Találtam is. Visszamentem, odahaza a feleségemmel egy kis hordóba raktuk, amink volt, ami pedig nem fért bele, a hónunk alá vettük, és eljöttünk ide. 1927-et írtak. A bérünk 12 mázsa búza volt egy évre, egy lánc kukoricaföld, három kvadrát krumpli- vagy veteményesföld, nyolc mázsa kukorica vagy árpa, lakás, tűzrevaló, naponta két liter tej, vagy ha nem tej, akkor egy tehén. A jószágot saját költségünkön tartottuk, és kaptunk még egy kis pénzt is.

Nagy Ferenc volt béres:

— Viroviticán születtem, véletlenül kerültem erre a vidékre. Az történt, hogy Piukovics József csantavéri nagygazda 1926-ban „megvett” bennünket, ő hozatott ide Bácskába, és aztán itt éltünk, sokáig. Majd Csantavér határából Cservenkára kerültünk, ott cselédeskedtem 1943-ig. Akkor a veprődi kendergyárban dolgoztam, majd jött a katonaság. 1947. május 25-én a cservenkai cukorgyárba kerültem, ott töltöttem két évet, de csak mint idénymunkás, és láttam, hogy így nem lehet megélni, kénytelen voltam állandó munka után nézni. Akkor kerültem a Krivajára, a moravicai mezőgazdasági birtokra. Ott három évet töltöttem mint traktoros, elég szépen kerestem, majd bekerültem a sertésfarmra, a fiaztatóba. Aztán később átkerültem ide. Itt a Polet intézőségén kezdetben

kendervágással foglalkoztam, mindent csináltam, egészen 63-ig. 1963-tól kezdve azonban foglalkozást választottam. Én vagyok a Pannónia ezer-mestere.

László András éjjeliőr:

— Palánka mellett, Karadjordjevón születtem. Mivel ott nem tetszett, eljöttem erre a vidékre, először a gunarasi Pobeda Mezőgazdasági Birtokra. De ott sem telepedtem meg, onnan kerültem ide. Majd megnősültem, a feleségem is mindjárt munkába állt. Takarítónő az iskolában.

LEGENDÁK

A Pannónia birtok parkosított udvarában két remek szoborban gyönyörködhetünk. Kevés birtok gondol arra, hogy így tegye szebbé, meg-hittebbé a környéket. Az itteni emberek mégis közömbösen mennek el mellette, mint valami idegen tárgy mellett. Elmennek mellette, anélkül, hogy valamit is felébredtene bennük, talán mert sem a női akt, sem pedig a vörös márványból faragott szilaj bika kecses vonala nem fejezi ki életüknek egyetlen darabkáját sem. Csak a turisták nézik, ők gyönyörködnek benne.

Ennek a népnek nem ez a meséje, nem ez a szobra, nem ez a történelme, amit meg kellene örökíteni. Nem ez a legendája, ha egyáltalán beszélhetünk legendáról, amit vászonra kellene vinni, esetleg versbe vagy mesébe ötvözni. Ez a nép mesélni sohasem tudott. Sorsa megölte mesélőkedvét. Ezen a tájon nem született sem költő, sem festő, nem született művész. Legfeljebb művészpártolók voltak, azok is földbirtokosok. Nincs legendája a tájnak, meséje, még sírhantja sincs, csak fája, nyárfája, akácfája és gémeskútja. Önmaguk erejében sohasem bíztak, megváltást mindig másoktól vártak, a szegényeket pártoló betyároktól, az éjjeli vörös égi jellel (tűzvész) érkező Antikrisztustól és a forradalomtól, melynek hírért mindig riadtan vették tudomásul, bizalmatlanul fogadták.

Nyílt szívükkel rendszerint mindenkit befogadtak, de akit befogadtak, az legtöbbször meglopta a nincsüket és hitüket, ezért váltak bizalmatlanokká. Angyal Bandi legendája ezen a tájon is él. A rogaticai vasútállomást valamikor Angyal Bandi állomásának nevezték. A néphit szerint, mert a történelmi igazságot nem fedi, itt mulatozott Angyal Bandi is. Amikor végleg Rogatica lett a vasútállomás neve, a vonatot nevezték el Bandinak. Az idősebbek még ma is azt mondják a vonatra: jön a Bandi.

A két szobor ott a Pannónia birtok parkjában idegen a helybelieknek, nem tudnak róla mesélni, mint a balatoniak a kecskekörömről vagy a krakkóiak a Mária-templom csonka tornyáról. Ami mesét hallottunk, amire büszkén emlékeznek vissza az öregek, az a kukoricafosztáshoz, az ispánhoz vagy a gazdájukhoz fűződik.

Ezek közül jegyeztünk fel néhányat.

Az egyik nagybirtokos rendszerint abban talált szórakozást, hogy ünnepponként, de főleg vasárnap délelőttönként az ablakból gyönyörködött a birtokában. A gazda ritkán tartózkodott a birtokon, főleg nyáron. S amikor kijött, ha valahol megjelent, rendszerint suhancok vették

körül, abban a reményben, hogy kapnak tőle néhány parát, vagy megkínálja őket úri (kész) cigarettával. A gazda tudta ezt, s ilyen gesztussal rendszerint meg is nyerte ezeket a suhancokat vagy a mezítlábas gyerekeket. S ünnepnapokon is, amikor a kastély ablakából nézelődött, abban telt öröme, hogyan marakodnak az eléjük dobott parákon vagy a néhány darab cigarettán a gyerekek. Ezt mesélik az emberek, és ez a kép talán egy festőnek is jó téma volna.

Az erőpróba volt a cselédség körében az, amivel egymás előtt tekintélyt, rangot vívhattak ki maguknak. A győzelem az ember értékét növelte, felnéztek rá. Nos hát, talán ezért is terjedt el és volt nagyon népszerű a béresek között a birkózás és a megrakott szekér farának megemlézése. A birkózás a cselédeknek erőfitogtatás, a földesuraknak pedig cirkusz volt. A játék rendszerint így kezdődött: a gazda néhány parát a földre dobott, olykor fél napszám árát, és azt mondta: a pénz a győztesé! Persze mindig akadtak virtuskodók. Nemegyszer az egyik cseléd annyira földhöz csapta a másikat, hogy az örök életére nyomorék maradt. Rendszerint ezekhez a történetekhez fűződik a jószívű gazda meséje. Mert bezzeg a földesúr nem engedte meg, hogy az ilyen cselédnek éhen haljanak gyermekei, mestert taníttatott belőlük.

A kukoricafosztásról persze koránt sincs ilyen idillikus kép, amit akár költeményekben, regényekben olvashatnánk. A cselédek között a kukoricafosztás szürke, jelentéktelen esemény volt. Alig emlékeznek rá az öregek.

— A kukoricaszedés abból állt — meséli Kovács József, a Pannónia birtok idős, nyugdíj előtt álló munkása —, hogy a száron megfosztottuk a csöveket, és vittük egyenesen a góréba. De amikor befejeződött ez a nehéz munka, hát akkor rendeztünk afféle mulatságot. Érdekes volt ez. A multság abból állt, hogy valahonnan szereztünk egy citerát, én jól játszok ám a citerán. Kiverek azon minden nótát... — és egy kis főtt kukorica mellett mulatoztunk. A cselédembernek a szórakozásból más nemigen jutott. Leveles dohányra és főtt kukoricára. A módosabbja erre az alkalomra kalácsfélét, esetleg tökök rétest is tett az asztalra.

PANNÓNIA

Verba volant, scripta manent — a szó elrepül, az írás megmarad — ez a nagy igazság sehol sem érvényes annyira, mint éppen itt, a Pannónia birtokon. Mert amikor az iránt érdeklődtünk, honnan is ered a név, ki volt ennek a születő új településnek a keresztapja, kik voltak az elődök a birtokon, senkitől sem kaptunk megbízható választ, sehol egy megbízható írásos nyom a birtok múltjáról. Jegyzőkönyvekre elvéve bukkantunk. Az irattáros azzal védekezett, hogy még közvetlenül a felszabadulás utáni időszakból sem tudják, kik voltak munkaviszonyban ezen a birtokon, nemhogy a korábbi időszakra vissza tudnának emlékezni. A birtok fiatal tisztviselőgárdáját pedig nem érdekli a múlt. A ma érdekli őket, a készen kapott jólét és semmi más. A múlt nem izgatja őket, talán azért nem is ismerik, s mintha nem is akarnák ismerni, noha igen szívélyesen fogadják az embert, tőlük telhetően minden segítséget megadnak. Az irattár csak 1957 óta őrzi rendszerezettebben e táj történelmét, a múltról vajmi keveset tudunk meg, legfeljebb egy-egy szak-

szervezeti beszámolóból azt, hogy ez a birtok valamikor Lelbach, Falcione, Gayer, Dukovits, Welker földbirtokosok tulajdonában volt, ezeknek földjéből alakult ki a mai birtok 80 százaléka. Az irattáros azt már nem tudja, mi volt Falcionénak a másik neve, Árpád-e vagy Gyula, Gayernek István-e vagy Ádám, hogy valamikor a birtokosok németek, magyarok vagy szerbek voltak-e.

A történelmi tájékozódás végett írjuk ide mégis pontosan, hogy ez a birtok dr. Falcione Árpád, Gayer Henrik és Ádám, Welker István, Lelbach István és Ádám, Dukovits István, Mecker Fülöp és más birtokosoknak a földjén alakult ki, közvetlenül a felszabadulás után, persze ahány birtok volt, annyi szövetkezettel.

— A felszabadulás után — emlékezik vissza Gyurkovics István nyugdíjas — a birtokon nagyon nehezen indult meg az élet. Ahogy elmenekültek a földbirtokosok, a topolyai község Bajsáról az első napokban két bizalmi nevezett ki, Aleksandar Leskovac-Šacót, a bajsai szerb pap fiát és Milenko Preradovićot. Ő is bajsai volt. Az első kérdésük, mikor megérkeztek: félünk-e valakitől? Mi egyszerűen azt válaszoltuk, nem félünk senkitől, a nehéz életet megszoktuk, csak a kőbor betyároktól, a tolvajoktól és a katonaszökevényektől szoktunk félni. A birtok vezetését néhány hónap múlva Djuro Vuletin vette át, egy bajsai köműves. Az élet lassan megindult, noha a háború még tartott, mi jószágot neveltünk, azt a cservenkai vágóhídra szállították, a húst pedig a népfelszabadító hadseregnek és a vörös hadseregnek küldték. Mi láttuk el őket hússal. 1945-ben Csanák György került a birtokra, ő vette át a vezetést. 1947-ig egymás után több személy is váltotta egymást, míg végül 1947-ben Miroslav Mazić került az igazgatói posztra, három évig vezette a birtokot. Akkor már a termelés is jobban kialakult. A birtoknak a hivatalos neve ez volt: Szarvasmarha- és Sertéstenyésztő Állomás. Az ő vezetése alatt egyesültek a birtokok, Krivaja Állami Birtok néven. 1952-ben azonban ez a hatalmas birtok kettévált, a Krivaja maradt, az új birtok pedig Napredak néven kezdett működni, és főleg fajlovak tenyésztésével, nóniusz lovak nevelésével foglalkozott. Ebben az időszakban ennek a birtoknak több intézője volt. A valamikori Welker-tanya Sava néven volt ismeretes, Lelbach István tanyáját Poletnek nevezték, Lelbach Ádám birtokán alakult meg a Petőfi, vagy ahogy népszerűen nevezték, a középső birtok, az igazgatóságot pedig Napredak néven ismerték. Ezenkívül volt még a Tisza, Emušić, Duboka, Dunav, Gusak és Rózsa Béla nevű intézőség is. Ezek tulajdonképpen tanyacsoportok voltak, a valamikori földbirtokosok földjének központjában alakultak meg.

— 1956-ig ezt a birtokot Napredak néven tartották nyilván, a Tartományi Végrehajtó Tanács fennhatósága alá tartozott. A Tartományi Végrehajtó Tanács pénzelte, de az akkori törvények értelmében 1956-ban ezeket az állami birtokokat felszámolták, és a járások gondjaira bízta. Mivel ez a vidék a topolyai járáshoz tartozik, automatikusan Topolya vette át. Ekkor némi átszervezést kellett eszközölni. Tagosították a földeket, a Krivaja megtartotta eredeti nevét, a Napredak pedig új nevet kapott. A munkástanács a Pannónia nevet fogadta el. A munkástanács értekezletén a névről sokat vitatkoztunk. Bogdan Čović akkori tisztviselő — most a bajsai szövetkezet alkalmazottja — javasolta, hogy ennek a birtoknak olyan nevet adjunk, amelynek hangzása nemzetközibb, és mivel mi a Pannón-síkságon élünk, legyen hát Pannónia. Nekem az volt

a véleményem, hogy a vasútállomásról ezt a helyet, ezt a birtokot Dubokának kellene elnevezni. A többség mégis Bogdan Čović javaslatára szavazott. Így kapta a birtok ezt a nevet.

A MÚLT

Az akkor már 18 éve megjelenő *Bácstopolyai Hírlap* 1913. augusztus 31-i számában a topolyai uradalom megszűnéséről értesít. Ebből idézünk: „Az ősi Kray-birtok a mérnökök bonc-asztalára került. Az egyszerű földművesek szemében titokzatosnak látszó műszerekkel felfegyverkezett emberek járnak-kelnek már napok óta a sárga tarlókra és a végtelen tengeri táblák között is, hol itt, hol ott vernek a föld belséjébe egy-egy határjelző lécet...

...Majd meglátjuk, lendít-e sokat Topolya egy kissé elmaradott gazdasági viszonyain Emusitz feldarabolása.

E parcellázás nem egészen új keletű. Midőn e birtok volt ura, id. gróf Zichy Nep. János és rövidesen reá neje, született Kray Irma bárónő, meghalt, az örökösök e hagyatékban akként osztozkodtak, hogy az Újpusztát örökli gróf Nádasdy Tamás, míg Emusitz és a belsőség gróf Zichy Béla örökségének egy részét képezi.

Az új tulajdonos már a múlt évben eladott körülbelül 2400 holdat, több részletben. A rossz pénzügyi viszonyok miatt azonban a további parcellázás egyelőre szünetelt.”

Nem a mi dolgunk, hogy túlságosan elmélyedjünk a történelemben, de aki kíváncsi lesz nagyobb távra visszatekinteni, talán kiindulópontul a Kray-birtok története jó alapul szolgálhat neki. Kray Ferenc ezt a birtokot, amelynek egy része a jelenlegi Bajsa—Lipár—Rogatica háromszögben terül el, 1803-ban kapta a franciák elleni háborúban és a román parasztlázadás leverésében szerzett hadi érdemeiért, és ezáltal Topolya földesurává vált.

Most pedig még egy adat, amit a karlócai történelmi irattárban találtunk:

Az 1934. évi jelentés szerint az első világháború után, amikor megszületett az első agrárreform, és 500 holdban állapították meg a földmaximumot, Bácskában 212 nagybirtokostól és más jogi személytől összesen 199 908 hold és 743 négyszögöl földet vettek el az agrárreform céljaira. A topolyai járásban a Bajsa—Lipár—Rogatica háromszögben terült el Gayer Henrik és Péter uradalma, akinek akkortájt 2380 hold és 742 négyszögöl földje volt, az agrárreform után 667 kataszteri hold földje maradt, Lebach Antaltól és Ádámától 147 kataszteri hold földet vettek el. Hogy a többit ne is említsük.

A kisajátított földeket az akkor érvényben levő törvények szerint a helybeliek és a telepések között osztották ki, és erre az időszakra, de főleg ezutánra esik az új települések keletkezése is, mint például a Srednji Salaš — Szurkos, Kulski Sokolac (ma Lipar), Topolski Sokolac, Gornja Rogatica és más települések.

Még egy levéltári adat: 1938-ig Srednji Salašon Lebach László és Szemző Matild földjén 54 ház épült, Kulski Sokolacon (Lipar) 94 ház épült fel Lebach Péter és Gayer Henrik földjén.

Csupán néhány adat ez, amely csöppet sem a táj fellendüléséről ta-

núskodik, hanem arról, hogy az így létrejött telepes falvakkal, szegénysorokkal könnyebb lett ezeknek a korlátozott birtokoknak a munkaerő-ellátottsága. A munkacrő közelebb került a birtokhoz.

A NAGYBIRTOKOSOK

Az ősi Kray-birtok feloszlása után évtizedek múltak el, mire kialakult a táj új birtokviszonya, új gazdák próbáltak itt valamit teremteni maguknak. Ennek a vidéknek először is mindig a szépségét fedezték fel, csak azután termelőerejét. Ezt bizonyítja a Falcione-kastély, amely még ma is megvan és a volt Gayer-kastély, sajnos, ezt már lebontották, pedig ez volt a szebb és az értékesebb.

Gyurkovics István nyugdíjas így emlékezett vissza:

— Hogy mit tudok Falcione Árpádról? Hát amire csak nagy vonalakban emlékszem. A Falcionék zombori származásúak. Az idős Falcione Árpádnak két gyermeke volt, Gyula és Árpád. Mind a ketten Pesten jártak iskolába, nem tudom pontosan, hogy mit tanultak. Gyula állítólag festeni szeretett, Bécsben pedig a műszaki egyetemre járt. Árpád, azt nem tudom. Talán jogot végzett. A megszállás ideje alatt 1941 és 1944 között országgyűlési képviselő volt. Főleg Zomborban élt. Az idős Falcione Árpád leginkább Pesten tartózkodott, felesége pedig ezen a birtokon, a kastélyban. Viszonylag szegény birtokosok voltak, hiszen még az autójuk hajtási jogosítványát sem váltották ki minden évben. Igaz, abban az időben az autó eltartása sokkal drágább volt, mint ma. Nekem az a gyanúm, hogy ők tulajdonképpen valami miatt külön éltek, elváltak. Az öreg is csak főleg nyáron járt haza, akár a gyerekek.

Az idős Falcione Árpádról nem sokat tudok, a nagyságos asszonyról többet. Most már csak arra emlékszem: ha valaki megbetegedett a birtokon, akkor valamelyik szolgáját rendszerint hozzá küldte, hogy nézze meg, mi baja van a cselédnek, ha kellett, bevitette Topolyára az orvoshoz. Mikor az orvostól visszajöttek, mindig megnézte a receptjét, és a betegségtől függően bort vagy pálinkát küldött a beteg cselédnek. Ebből állt gondoskodása. Ha nőről volt szó, azoknak egy kis befőttel vagy mézzel kedveskedett.

— A harmincas években nagy gazdasági válság, pangás volt, és ez őket is érintette. Olyan nagy gazdasági válság, hogy a munkásembernek egy liter borért egész nap kellett dolgozni. Apám révén a műhelybe kerültem. Szedmák József volt a mesterem, aki most is él Bajsán. Vele két artézi kutat is fúrtunk a birtokon, és különféle karbantartást végeztünk. Akkoriban Kelemen János volt Falcione Árpád sofőrje, de mivel ő Pacsérra költözött, így hát rám bízta a kocsiját. Így lettem én a sofőrje. A gépkocsivezetést a katonaságnál tanultam meg. A kocsiforgalmi engedélyét csak akkor váltotta ki újból Falcione Árpád, amikor édesanyja megbetegedett, a szabadkai szanatóriumba kellett vinnie, és ő kocsival járt látogatóba. Az autó az Oakland General-Motors gyár híres kocsija volt.

— Az ifjú Falcione Árpád józan életet élt, legalábbis én így ismertem, sohasem ivott, kivéve az én lakodalmamon. Ő volt a násznagyom. A

kastélyba gyakran bejártam, mert a fürdőcsapokat, csengőket, a mósogatótál csapjait, azt mind én tartottam karban. Gyönyörű bútorai voltak s nagyon szép képei. Volt egy mahagóni szekrénye, ami talán még ma is megvan, legalább 200 éves lehetett már akkor. Ezenkívül egy koncertzongora, amit a felszabadulás után potya pénzért eladtak.

Amikor elmenekült, rám hagyta a kastély kulcsait. Mi itt kint a tanyaán akkor nem tudtuk, milyen nagy esemény előtt állunk. Hallottuk, hogy jönnek az oroszok meg a partizánok. Ennyi az egész. De hogy az milyen változást hoz majd a mi életünkben, azt legfeljebb csak sejtettük. Mi féltünk, mint ahogy általában fél a pusztai ember, ha egyenruhás, fegyveres embert lát.

— Szerintem ezen a tájon nem ez a kastély volt a legszebb. Sokkal szebb volt a mai Emušić-birtokon Gayer Henrik kastélya. Ez valóságos építészeti remekmű volt. Gyönyörű szobák, stílbútorokkal. Ennek a kastélynak az volt az érdekessége, hogy volt egy csempézett pincéje, amit télvíz idején a Bácsérből (Krivaja) telihordtak jéggel. A pincéből sok-sok szelelőlyuk vezetett a kastély falaiba. A kastély falai üregesek voltak. Szellőztetőcsatornákkal volt átszöve. Nyáron a nagy melegben kinyitották a pince szelelőlyukait, a falakban megindult a légáramlás, és önműködően szabályozta a szobák hőmérsékletét. Olyan kellemes volt ez még kánikulában is, hogy azt ma a legtökéletesebb hűtőberendezések sem tudják pótolni. A Gayereknek ezenkívül volt egy üvegházuk is és egy több mint ötvenéves telepítvény, ahová Afrikából és más világtájakról hozatott különleges díszfákat, cserjéket, amit a belgrádi fűvészkert igazgatósága is számon tartott. A kastélynak és az üvegháznak is az lett a sorsa, mint nagyon sok más értékes épületnek a háborúban: tönkrement. A felszabadulás 1944 októberében történt, s mivel ezen a félreeső vidéken sok volt a katonaszökevény és a csavargó, amit találtak, feltörték és kiraboltak, az üvegházat is, úgyhogy tavaszra minden lefagyott és tönkrement. A kastélyt is annyira tönkretették, hogy a bútorokból alig maradt valami. Később pedig ezt a különleges építményt munkáslakásokká alakították át, majd étteremmé, és végül raktár lett belőle. Most már ez sincs meg.

E vidék két földbirtokosáról, Falcione Árpádról és Gayer Miklósról tudtunk meg legtöbbet. Főleg Gyurkovics Istvántól és idős Szedmák Józseftől, hiszen valamikor mindketten a Duboka-pusztán dolgoztak, és közelebről ismerték munkaadójukat. Idős Szedmák József, aki még ma is él Bajsán, 72 éves, így emlékezik vissza:

— A Falcione-kastélyt Zakó István tervezte, az 1700-as évek végén, az az ember, aki a bajsai templom építését vezette. A szobákat csodálatos festmények, gyönyörű berendezés díszítette. A kastély előtt rendezett park és virágoskert volt.

— Gayer Henrik kastélya Emőd-pusztán — Emusitz, ma Emušić — közvetlenül a Falcione birtok mellett épült. Ez az épület szépségében túltett a Falcione-kastélyon. Az alagsorokban az ember eltévedhetett. Úgy tudom, azért építette így az öreg Gayer a pincéit, mert éjjelenként félt a betörőktől, és arra számított, ha valaha is megtámadják, szükség esetén tud hová menekülni, oda, ahol biztosan nem találják meg.

— Központi fűtéssel és különleges szellőzőberendezéssel volt ellátva a kastély. Az épületben külön szobák voltak: parasztszoba, juhászszoba, népi dísztárgyakkal a falakon. A kastély előtt mesterséges tó, ahol ta-

vasztól késő őszig hatyúk úszkáltak. A Gayerok egy híres fűvészkertet létesítettek ezen a vidéken a kastély mellett, két holdon pedig virágot is termesztettek. Külön kertészt tartottak erre a célra.

Bednarik László, a Pannónia Mezőgazdasági Birtok pékje így emlékezett vissza Falcione Árpádra:

— A valamikori Napredak birtok Falcione Árpád birtoka volt. Ezt az embert gyermekkoromban látásból ismertem. De a harmincas évekből mi, bajsaiak főleg arról jegyeztük meg Falcione Árpádot, hogy csak neki volt autója. Aztán itt élt még Gayer Henrik is, ugyancsak földbirtokos, nagygazda, akinck földje most a Pannóniához tartozik. Állítólag jó ember volt, de én nem ismertem közelebből. Valószínűleg azért tartották jó embernek, mert, mint a nagybirtokosok, nagyon ritkán elegyedett szóba a cselédjeivel. Parancsait az intéző hajtotta végre.

EMLÉKEZNEK A CSELÉDEK

Az idő rohan. Hogy valamikor milyen siralmas volt ezen a tájon az élet, a fiatalok nem is sejtik. Ők csak a mával törődnek, és a holnapot tervezik. A múltat már csak néhány cseléd, béres vagy kanász őrzi. Beszéljessünk el velük! — kértek lépten-nyomon bennünket, mert ez is hozzátartozik a tájhoz, ehhez a birtokhoz. Az ő sorsukról, életükről is tudni kell, ha értékelni akarjuk a mát. A tanácsot elfogadtuk. Íme, mit jegyeztünk fel.

Szabó Károly nyugdíjas:

— Nyugdíjas vagyok, 930 dinár nyugdíjat kapok. Elégnek elég, mert egy kis jószággal is vergődöm. A pénzt kenyérre, tejre és fűtőolajra költöm. Hatvanhat éves leszek július 30-án. Örök életemben cseléd voltam. Béres, napszámos, szükség szerint, hogy mi kellett a nagygazdának. Hogy milyen volt a cseléd élete, ki hogyan veszi. Én mindig szegényemberként éltem, de sohasem panaszkodtam. Sokan mondták is: Károly, neked sohasem lesz rossz gazdád. Nem is volt. Én soha senkivel sem veszekedtem. A földesúrral se, de a mostani igazgatókkal se. Nem érdekelt sohasem, hogy a felettesem hány éves, korombeli-e vagy taknyos legény. Én csak azt tudtam, hogy felettesem, akkor hallgatni kell és teljesíteni a parancsát. Engem csak a munka érdekelt. A munka volt a fontos. Amit mások mondtak, én azt mindig engedelmesen elvégeztem. Szó nélkül. Miért ne? Örök életemben hű szolga voltam.

— Emlékszem én erre a vidékre, a tájra, arra, hogy mi volt itt korábban. Ahol valamikor a Polet Mezőgazdasági Birtok volt, azt mi a Lelbach-féle tanyának neveztük. Tulajdonképpen a háború előtt és a megszállás ideje alatt az övé volt. 180 hold föld, ebből 130 szántó és 50 hold legelő. Lányai még ma is élnek. Az egyik talán feleségül ment egy tanítóhoz Szabadkára, a másik pedig egy szlovén sörgyároshoz. Ő viszont a felszabadulás után is itt maradt. A fordulat itt érte, tizenhét hold földet kapott, négy lovat, három tehenet, tíz darab bikát, disznót és vetőgépet. Itt tengődött sokáig egyedül. Aztán Szurkosra járt dolgozni: Srednji Salašra. Ezt a falut 1922-ben létesítették, ma is telepések, dobrovoljacok lakják. Az itt maradt törpebirtokosokról nem is tudok többet mesélni. Az érdekessége az egésznek az, hogy a felszabadulás után is sze-

rettek volna valakik lenni, legalább a szövetkezet vagy a birtok igazgatója, hogy ezáltal is megőrizték az ősi birtok emlékét.

— Életemben sokat tengődtem, sohasem élhettem nagy lábon, a gyerekeknek mindig csak annyit nyújtottam, amennyit bírtam: egy karéj kenyeret. Ez elég volt ahhoz, hogy fenntartsuk magunkat. De ahogyan múltak az évek és főleg a felszabadulás után javult az élet, magamra is többet kellett gondolni. Azt mondtam a feleségemnek, akárhogy is, azért még megérjük azt, hogy a fejünk fölé emelünk egy tetőt. Néhány évvel ezelőtt, amikor elkezdték itt szemben a kastéllyal építeni az új sort, a vejem másfél telket kapott, tehát nekem is jutott hely, és velük együtt én is építettem magamnak egy kis házat. Nem kívánkozok el innét, már csak azért sem, mert sokáig tanyán éltem, és szeretem a tiszta illatot. Szeretek itt kint, mert jó a levegő és szép a táj. Meg hát különben is megvan itt már minden, akárcsak a városban. Ha a mama megbetegszik, a feleségem, akkor itt az orvos, bármely pillanatban hívhatjuk.

— Gyakran megbetegszik a felesége?

— Tudja, hogy van... Az asszonyfélének, ha fiatal, az a baja, ha öreg, akkor meg az... Hogy milyenek az emberek? A mostaniak békésebbek, mint mi voltunk. Az én koromban valahogyan kicskásabbak voltak. Meg mintha jobban szerették volna egymást. Többet törődünk egymással. Nem tudom, hogy mi az oka, az emberek maguknak valókká váltak, mintha jobban behúzódnának kunyhójukba. Talán a televízió miatt vagy a rádió miatt, magam sem tudom. De lehet, hogy azért, hogy anyagilag sem függnek senkitől. Mert amikor itt cselédelet volt, akkor mi szegény emberek nagyon egymásra voltunk utalva. Most például a disznóvágás is elmúlik minden különösebb esemény nélkül. Pedig valamikor... Jöttek a kántálósok, nevettünk, vicceltünk, daloltunk, citeráztunk, most ebből semmi sem maradt. Mások az igények.

Bencsics Géza kertész:

— Béres voltam én is. Slavonska Požegáról kerültem erre a vidékre. Az idén szeretnék nyugdíjba menni. A virágházban dolgozom most, adtam be kérvényt, de mindaddig, míg meg nem kapom a nyugdíjat, el nem hagyom a munkahelyemet. A család, népes család. Három fiam és három lányom van. A legidősebb a Gyuri. Itt traktoros. Harminchatban született. Jani harmincnyolcban, Becsén dolgozik, traktoros. A Margit negyvenegyben, háziasszony, Julis pedig férjnél van, negyvennégyben született, annak is a férje traktoros. Erzsébet elvált, negyvenhétben született, Patkány Janihoz ment férhez, de nem fértek össze. S akkor a lányom hazajött. A Géza fiam nem tanult tovább, pedig szerettem volna, ha valamilyen mester lesz. Lakatos. Annak idején jelentkezett is a birtok műhelyében. Voltam én Antóczi bácsinál, a birtok borbélyánál, de oda se kellett. Antóczi bácsi azt mondta, nincs rá lehetőség. Elég egy borbély is a birtokon. Igaz, később találtak neki munkát, a takarmánykeverőben.

— Kommenciós cseléd voltam a Csifcsák-féle birtokon, Rogaticához néhány kilométerre. Annak a birtokán, akinek Topolyán téglagyára volt. Hogy milyen körülmények között éltem? Cselédlakásokban. Ez egy közös konyhából, belépőből, nádfedeles házból állt. Ha esett az eső, a tető rendszerint beázott, annyira rossz volt, s nemegyszer teknővel vagy lavórral szaladtunk a padlásra, hordtuk le az esővizet. Az is megtörtént,

hogy egyszer leszakadt a mennyezet. Ekkor már elvesztettem a türelmemet. Elmentem a Csifcsákhoz, panaszkodtam. Kértem, hogy javíttassa meg a tetőt, mert így nem lehet élni. Javasoltam neki, a Falcione rőtben van elég nád, Bajsán pedig majd én keresek egy nádazót. Csifcsák meg sem akart hallgatni. Azt válaszolta, hogy ő bizony azokba a rossz lakásokba egy megveszekedett vasat sem öl bele. Akkor meghallottam, hogy Albert Frici, a szomszéd sváb nagygazda cselédet keres. Mi cselédek összetartottunk ezen a vidéken, s mindig tudtuk, hogy melyik gazdának mikor lesz szüksége napszámosra, béresre vagy gulyásra. Én ajánkoztam neki. Azt kérdezte tőlem, miért akarom otthagyni Csifcsákot, a gazdám. Azt válaszoltam, azért, mert nem vagyok megelégedve a lakással. Nem is hazudtam, a többi már simán ment. Cservenkán a község-házán szerződést kötöttünk, és nála szolgáltam másfél évig, egészen a felszabadulásig. 1944-ben, amikor jött a fordulat, magam sem tudtam, mi lesz velünk. 1944 őszén a sváb nagygazdák elmenekültek. Mi pedig itt maradtunk a bizonytalanságban. A fegyverek dörgését már hallottuk. De mit sem sejtettünk. A családnak enni kellett. Én úgy gondoltam, az lesz a legjobb, ha újból felkeresem a volt gazdám, Csifcsákot, mert ő itt maradt, nem menekült el. Fel is kerestem. Mikor meglátott, az első szava ez volt: mi járatban vagy? Szeretném tudni, van-e szüksége béresre vagy napszámosra. Talán nem vagy megelégedve a volt gazdáddal? — kérdezte. Arról szó sincs, válaszoltam. Elmenekült, elmenekült mindenki. Nekem pedig valakit szolgálni kell. Hát ezért jöttem: szolgálni.

— No, de hamarosan tisztázódott a helyzet. Maradtam a régi helyemen, a gazdám nem jött vissza, én istállós lettem, a bikák nevelését bízták rám. Tizenkét bikát. Hat évig bikás voltam. Három fejgulyás dolgozott a kezem alatt. Később a teheneket Musicra vitték. Nekem az volt a dolgom, hogy vezessem a tehenek törzsszámát, meg hogy melyik hány liter tejet ad, hányat borjazott, meg aztán hogyan szopnak a borjak. Kezdetben szoptattuk a borjakat, de aztán más volt a parancs. Vödörből kellett itatni őket.

— A régi élet... Lehetett akkor is tengődni. De csak tengődni lehetett, nem élni. A helyiség közös, konyha közös, az ember nem is mert semmit se venni, mert hát hova tegye. Locspocs mindenfelé. Villany sem volt, orvos sem, iskola sem. Egyszóval nem volt minek örülnie az embernek. Ma már más az élet. Változott, sokat változott, megmozdult valami. Fiaimat szerettem volna taníttatni. De csak a szándék volt meg. A szándéknál többre nem tellett. Mégis büszke vagyok, hogy nem kóboroltam annyit, mint apám. Életemben csak négy munkahelyet változtattam, míg erre a tájra értem. Aztán itt ragadtam.

— Géza bácsi minek örült az életében?

— Az egészségnek, fiam.

— A feleségének?

— Az egészségnek.

— A gyerekének?

— Az egészségnek, a cselédember csak az egészségnek örül.

— Mit láttam a nagyvilágból? Legtöbbet ezeket a telecskai dombokat, a sarat, az aklot meg a jószágot. Ja, meg 1967-ben a vállalat költségén voltam nyaralni. Még katona sem voltam. Fél szememre rosszul látok, és fölmentettek.

— Az előbb azt kérdezte, minek örültem az életben. Annak, hogy senki nem tud rám ujjal mutogatni. De senki az égvilágon, mert nálam mindig minden rendben volt. Akkor is, amikor a gulyánál dolgoztam, meg az istállóban, én még nem voltam részeg, tisztaság volt mindenütt, senki előtt nem szégyenkezem. A jószág tiszta volt mindig, én a főnökötől mindig csak dicséretet kaptam. Az igazgatónk is megdicsért. Elmesélek egy esetet.

— Jött ide hozzánk egy iskolázott jószággondozó. És nálam akart okosabb lenni. Elhiszem, hogy neki több volt az iskolája. Talán többet is tudott. Ez nyáron történt, amikor még legeltettük a jószágot, és bennünket élősúly szerint fizettek. Nyáron a legelőn három helyen kellett kutat ásni. Gémeskutat persze. Ez a jószággondozó azt akarta, hogy ne ássunk három kutat, hanem a jószágot a Krivajából itassuk. Mondom én neki, hogy azt nem lehet, mert a víz piszkos és fertőzött. Följelentett az igazgatónál. Kihallgatásra mentem. Az igazgatónak is elmondtam a véleményemet. Megkérdeztem tőle: — Igazgató néptárs, veszek én magának abból egy pohár vizet, iszik-e belőle? Azt mondta, nem. Hát akkor én azt a jószágnak sem adom. Az igazgató nekem adott igazat, és megástuk a harmadik kutat is. Szereztünk egy nagy kővályút, akkorát, hogy tizenhatan tettük föl az autóra.

— A fölszabadulás után, ezt én csak úgy fordulatnak mondom, a mi sorsunk nem sokban különbözött a cselédsorstól. Folytattuk azt, amit a régi gazdáknál csináltunk. Nekem már rangom volt, főnök voltam az istállóban. Az én munkám abból állt, hogy reggel négy órakor felkeltem, és kolompoltam a határban. Ez volt az ébresztő. Nem volt akkor még csörgőóra, legalábbis nem a cselédeknek. Fél ötre gyülekeztünk az istállóban. Nálam volt az abrakos láda kulcsa, és tőlem kapták meg az emberek a lovaknak járó abrakot. Utána takarítottunk az istállóban, és tisztítottuk a jószágokat. A legnehezebb mégis a vízhúzás volt. Gémeskútból a vízhúzás. Átlag minden cseléd 15 szarvasmarháról gondoskodott. Én csak tizenháromról, mivel főnök voltam. Mindegyik szarvasmarha naponta 60 liter vizet ivott meg. Képzeljék csak el, hogy mennyi vizet kellett nyáron felhúzni a vályúba. Aztán később láncoskutatunk volt, 30 literes dézsákkal húztuk a kútból a vizet. Le így is sokáig tartott. Hogy gyorsabb legyen, gyorsabban haladjon a munka, 60 literes dézsákat csináltattunk. Nemezszer megtörtént, hogy a nagy melegben, a hőségben az emberek összeestek vízhúzás közben. Hát így éltünk akkor. Azóta persze sokat fejlődött a világ, és már van víz, vízvezeték, az ólakban központi fűtés, melegebb van ott télen, mint valamikor nálunk a szobákban volt.

— Érdekes itt kint az élet. Szép is. Szeretek itt élni, van itt minden. A labdarúgó pályától a gyerekjátéktérig.

Kovács József valamikori béres:

— 1912-ben születtem. Ha jól emlékszem, 1927-ben kezdtem a munkát mint cseléd. Fialat voltam. 1945 óta dolgozom a Pannónián. Négy fiam van, Laci, 1938-ban született, Józsi 1940-ben, Pisti, azt nem tudom mikor, meg a Béla, azt sem tudom, hogy mikor. Ők a legfiatalabbak. Cselédként kezdtem az életet Juth Ádámnál. Errevalósi német birtokos volt, de mielőtt bekövetkezett volna a fordulat, állítólag kivándorolt

Nyugatra. Én nem ismertem. A gazdát nem ismerte minden cseléd, mert itt kint, a tanyavilágban csak az intézővel tartottuk a kapcsolatot. Nagybirtok volt ez az egész vidék. A föld a nagybirtokosok tulajdonában. A jelenlegi Pannónia Falcione Árpádé volt. Nem sokat hallottam róla. Nem is érdekel, hogy ki volt. Nem érdekel. Lebach Ádám se. Nem érdekel, volt, nincs. Urak voltak. Nem érdekel. Harminckilencben vittek el katonának. Elmentem, egy ideig ott voltam, de aztán elbocsátottak. Nem feleltem meg. Hazajöttem, és harminckilenc után megnősültem. Nem tudom pontosan, hogy hányban. Ne haragudjon, én nem jártam iskolába, írástudatlan vagyok, nekem nehezebb megjegyezni a számokat. A béreskedés ideje alatt csak éltem. Fenntartottam magamat. De semmit nem tudtam szerezni a munkámmal. Örülök, hogy a gyerekeket felneveltem. Mikor beállt a fordulat, engem itt ért, ezen a tanyavilágon. Kezdetben lovakkal dolgoztam, kocsis voltam, később fejögulyás, kanász, majd etető. Volt két nagy tehervonó muraközi lovam itt a birtokon, a Vilma és a Léda. Nagyon szerettem őket, azok is ismertek engem. Tudták, hogy ki tartja a gyeplőt. Soha be nem rúgtam, ezt mindenki tudja rólam. Erre nagyon büszke vagyok. Negyvenhat óta egyetlen igazgatóm, felettesem sem mondhatja rólam, hogy valaha is berúgtam, és emiatt kihallgatásra kellett mennem. Örök életemben becsületesen elvégeztem a munkámat. Tisztességes ember voltam egész életemben.

— Most portás vagyok. A munkámat reggel 4-kor kezdem. Lejövök ide az én kis házikómba, ahol gyülekeznek a jószággondozók, a kanászok, az állatorvos, no meg a többiek, mire ők öt órára ideérnek, mert akkor kezdődik a munkaidő, addigra én ezt a kis öltözöt felsőpröm, felmosom, úgyhogy tisztaság várja őket. Ezenkívül én gondozom a virággyásokat is. Látná csak, milyen szép törökszegfűt, dáliát meg csutkavirágot nevelek. Az igazgató is megirigyelte. Egyszer magot is rendelt tőlem. Össze is gyűjtöttem neki. Jól élünk, két unokám van, időnként össze szokott jönni a család. Közben építettünk egy szép házat. Ennek a birtoknak köszönhetem. Az igazgatómnak. Újévkor aztán egy nagy mulatságot csaptunk. Lesütöttünk egy malacot. A két fiam elhozta a televíziót, egyszerre két televíziót is néztünk. Az egyik szobában a magyar műsort, a másikban meg a belgrádi műsort. Az egyik fiam, a Laci, Szabadkán dolgozik a Palmában. Hívott már többször, hogy menjek oda, ott is jól érezhetem magam. Nem, maradok. Nincs kedvem.

— Hogy mire emlékszem még? A cselédeskedést Lebach Ádám tanácsán kezdtem. Mire emlékszem? A tízes sor, arra nagyon emlékszem. Egy fedél alatt 10 család élt. Ez egy verett falú hosszú épület volt, közös bejáratral. Ahogy belépett az ember, jobbról is, balról is szoba. Az egyikben az egyik család, a másikban a másik élt. A tágas belépőt konyhának használtuk. Az egyiknek az egyik sarokban, a másiknak a másikban volt a tűzhelye. A kemence a válaszfalak irányában volt. Télen vagy ha hidegebb volt, a kemencét kívülről fűtötték, és egyszerre két szobát is melegített. A kemencét csumával és főleg szárral, esetleg csutkával fűtöttük. A csumafűtés volt a legolcsóbb. Ha fáztunk, kimentünk a búzaföldekre, és szedtük a csumát. Azt mondják, hogy nehéz a csumaszedés. Nekem mégsem ez volt a legnehezebb munka.

— Hogyan nősültem meg? Úgy, mint minden szegény ember. Nem volt abban semmi különös. A pusztán megismerkedtem az egyik juhász lányával. Tudja, akkor hogy volt. Úgy, hogy a juhászok terelték a nyáját,

határról határra. Én cselédeskedtem. A juhász itt dolgozott, az egyik földbirtokosnál. Amikor jobban összemeledtem a lányával, meghánytuk-vetettük a dolgot, és elhatároztuk, hogy összetesszük a kis szegénységünket. Közöltem ezt apámmal. Ő azt mondta, fiam, az én házamhoz bizony nem hozod a lányt. Mit tehettem? Azt válaszoltam neki: ha nem hozhatom ide, megyek én hozzá. Így is történt. Elmentem, és ott is ragadtam. Nagyon szegényesen éltünk. Képzelheti, még asztalunk sem volt, ebédhez a földön terítettünk meg. És az ágy! Jobb, ha nem beszélek róla. A nászéjszakán leszakadt alattunk, olyan rozoga volt. Tehát egyszerűen összeálltunk. Nem esketett meg bennünket a pap, de még a községházán sem esküdtünk volna meg, ha... Ez úgy történt, hogy az asszony végül is nehéz volt, és meg kellett esküdni. Elmentünk a községházára. Nem volt ott semmiféle ceremónia. Még ünneplő ruhám sem volt. Nagyon nehezen éltünk. Mert hát a feleségem apja is egy kicsit szeretett a pohár fenekére nézni. Mit ettünk? Többször nem ettünk, mint ettünk. Abban az időben nagyon sok hajába krumplit és tejet ettem. No meg krumplis tésztát, gancát, bablevest, gombóclevest. Nyáron pedig főleg zöldbabot. Ez volt a mi fő ételünk. Legtöbbször éhesen feküdtünk le. Később, amikor margarinra is jutott pénzünk, akkor már jól ment a sorom.

Idős Szedmák József bajsai nyugdíjas:

— Ma 72 éves vagyok. Ezermesternek tartanak. A motor körül általában mindent elvégzek. Kovácsmesterséget tanultam, de foglalkozom vízvezetékyszereléssel, géplakatosmunkával, sőt a legbonyolultabb autókat is meg tudom javítani. Így hát nem először történt meg, hogy idegen emberek, külföldi turisták, akik a Pannóniára mennek vagy a Pannóniáról jönnek, ha elromlik a kocsijuk, betérnek hozzám, hogy segítsék nekik. Erre gondoltam tavaly is, amikor úgy déltjét benyitott hozzánk egy nyáriasan öltözött úriember a fiával. Amint közelebb jött, az első szava ez volt:

— Megismer-e, Józsi bátyám?

Ránéztem, emlékeztemben egy fiatal arc rémlett fel. És abban a pillanatban tudtam, kiről van szó.

— Hogyne, Gayer gyerek vagy. Gayer Henrik fia.

— Igen, Miklós — majd a mellette levő fiatalemberre mutatott: — Ez meg a fiam.

— Tőle tudtam meg, hogy Németországban él, Scheyern városkában, Falcione Árpád pedig, ahogy ő tudta, Kanadába költözött.

— Mi járatban van? — kérdeztem tőle.

— Eljöttem, szerettem volna látni az öreg kastélyt... Ősök emléke. Úgy látszik, lebontották. Kár volt érte. Mikor ezt láttam, megebédeltem a Pannónián.

— Nos, mit szól hozzá?

— Nagyon szép, valóban nagyon szép ott kint minden.

Szedmák József 27 éves korában került a Duboka-pusztára, Falcione Árpád birtokára. A kovácsműhelyben dolgozott. A gépek karbantartását végezte évi bérért. Az évi bére:

12 métermázsza búza

12 métermázsza kukorica vagy

1,5 hold kukoricaföld
4 kvadrát kerti föld
2 liter tej naponta vagy
1 tehén évente és
200 dinár volt.

— Ennyivel kellett beérnem. Elég volt arra, hogy fenntartsam magamat. Mivel szerettem a szakmámat, később úgy találtam, hogy ha műhelyt nyitok Bajsán, jobban megélek. Így is történt. Így hát 1939-ben ott hagytam a Falcione-tanyát, és beköltöztem Bajsára. Azóta itt élek. Személyesen ismertem az idős Falcione Árpádot, aki annak idején sokat hadakozott a csendőrökkel, olykor hónapokra eltűnt. Bejáratos voltam Gayer Henrikéhez is, a kastélyban számtalanszor én javítottam meg a csapokat. Lebach Ádámot is ismertem. Ő szorgalmazta a Moravica—Cservenka közötti vasútvonal megépítését. Előzetes terv szerint a vasútvonal Moravicától kezdve Bajsa felé folytatta volna útját, és Lipáron át Kulán vagy Cservenkán találkozott volna a verbász—zombori vasútvonallal. Ez a terv nem valósulhatott meg, mert közvetlenül Bajsa alatt sok volt a kisbirtokos, és azok attól tartottak, hogy nyáron a gőzmozdony szikrájától tüzet fognak a búzatáblák, és leég az egész termés. Aki tudja, hogy milyen nehéz élet volt akkoriban, megértheti az emberek bizalmatlanságát. Ha leégett a gabona vagy elverte a jég, legalább egyévi nélkülözés, éhínség fenyegette a családot. Mivel a vasutat nem lehetett Bajsán keresztül vezetni, a nagybirtokosok megegyeztek egymás között, hogy az ő földjükön át haladjon a vasút. Azt mesélik, hogy Lebach Ádám egy kocsira való cölöpöt készíttetett a cselédekkel, majd lóra pattant, bementek Moravicára, és onnét a földeken át megindult Cservenka felé. A cselédeknek pedig kiadta a parancsot: Gyertek utánam, és verjétek a cölöpöt. Állítólag így történt. 1908-ban a vasutat átadták a forgalomnak. Így maradtunk mi bajsaiak vasút nélkül. Kár, mert megérdemelte volna ez a falu, hiszen a Vajdaság egyik legrégebb települései közé tartozik. Bajcsról, a mai Bajsáról már az 1400-as években tudtak, amikor még híre-hamva sem volt sem Szabadkának, sem Újvidéknek.

CSELÉDEK GYEREKEI

A cselédek gyerekei vitathatatlanul jobban élnek, mint valaha szüleik. De ők se vitték sokra. Leragadtak a birtokon. Egyikből se lett mérnök, orvos vagy jogász. Nincs is ilyen vágyuk. Nekik még nincs. Örülnek, ha kitanulhatnak valamilyen szakmát. A földeken legrangosabbak a traktorosok, a településen pedig a pincérek és a boltosok. Sorsukat még mindig kísérti a múlt, nem álmodoznak merész célokról. Tervük nem terjed a birtok határain túlra, s mindig annyi terhet vállalnak, amit két válluk elbír. Azt is óvatosan és megfontoltan. Hogy többre vigyék, ahhoz mindig ösztönözni kell őket.

— 1954-ben kerültem ide — mondja Tápai Mihály jószággondozó. — Fiatal vagyok. Még a negyvenedik évemet sem töltöttem be. Itt ismerkedtem meg a feleségemmel, és egész életemben a munkának élek. A jószágoknak. Két gyerekem van: Misi és Tibor. Itt a birtokon vettem egy házat. Most csak azt nézem, hogy minél előbb kifizessem. Moziba

nem járok, a vendéglőbe se szoktam benézni, könyvet nem olvasok, rádiót sem hallgatok. Egyetlen szórakozásom a galambászkodás. Mégis elégedett vagyok. Azért, mert itt minden szép. Nem tudom megmondani, hogy miért. Nem is törtem ezen a fejem. A két gyerek érdekel, meg néha a futball. Az ember érje be ennyivel.

Szabó János a Meckert birtok-részlegén kanász:

— Havonta átlag 1400—1500 dinárt keresek. Sokan föltették a kérdést, vajon ki a jó kanász. Szerintem az, aki szereti a jószágot. Aki igazán szereti, a szívéből. Én 200 darab süldőről gondoskodom. Hogyan múlik el egy napom? Reggel ötre már bejövök ide, nagyon szép ám itt, látná csak, különösen tavaszkor. Ahogy belépek, virágoskert fogad, betonozott gyalogúton feljövök az ólakig, kétoldalt akácos. Az első dolgom, hogy az ólból kihajtom a disznókat az akolba, utána pedig az ólakat tisztítom, és előkészítem őket az etetésre. Aztán nyolc és kilenc óra között reggeliszünetet tartunk. Eszünk. Kilenc óraker pedig újból kezdjük a munkát: tisztítás és aljazás. Tizenegyedtől délután kettőig szabad vagyok.

— A jó kanásznak jó szeme kell, hogy legyen. Engem Szarvas András bácsi tanított erre a szakmára. Apám béres volt, többre nem vihette. Én 1949 óta üzöm ezt a szakmát. 1959-ben kerültem erre a birtokra. Hogy mi mindent kell meglátni a kanásznak? Elsősorban azt, hogy idejében észrevegye, melyik süldő bűgik, hogy másnap hajthassuk a kanhoz. Mert aki ezt nem veszi észre, annak meglátszik ám a keresetén is. Ha szem elől téveszt egy ilyen süldőt, megtörténhet, hogy utána akár kilenc—tíz hónapig is meddő marad. És ha sok a meddő, oda a pénz.

— Az a legszebb érzés, ha az ember bizonyos idő után látja: nem dolgozott hiába. Két gyerekem van, Károly és Ilonka. Tizenöt évesek. Nem tudom, hogy ők mire viszik az életben. Az egyik boltos akar lenni, a másik meg pincér. Szerettük volna Szabadkára adni, gépészmunkásnak, ne dem sikerült. Valahogy elmaradt. Én most 41 éves vagyok, különösebb vágyam nincs. Építettem itt a birtokon, most pedig arra törekszünk, hogy berendezzük a lakást. Úgy beszéltek rá az építkezésre. Nem bántam meg. Az építőanyag olcsóba jött, 600 000 régi dinárba. És azt is tizenöt éves törlesztésre kaptam. Hogy merre jártam a nagyvilágban? A saját pénzemen sehol sem. A Pannóniának köszönhetem, hogy eljutottam Olaszországba, Veronába a mezőgazdasági kiállításra. Nálunk az a gyakorlat, hogy a munkástanácstagok minden évben egyszer külföldre kirándulnak.

— Mi a szép a Pannónián? A Pannónián most minden nagyon szép. Szép a lakásom, amelyben lakom. Sokáig csak petróleumlámpával világítottunk, ma pedig villany ég. Aztán nagyon szép itt a napkelte. Nagyon szeretem a napkeltét, különösen, mikor vörös az ég alja. Azt tudom, hogy szelet vagy vihart jelent. Legalábbis így mondják az öregek. Az élet sokat változott itt. Már csak abból a szempontból is, hogy ha a fiatalok egybekelnek, nincs olyan nagy lakodalom, mint valaha volt. A fiatalok, csak úgy, szép csendesen összeülnek, eljön a rokonság, mulatnak csendesen együtt, és ennyi az egész. Nemigen járok sehová sem, nem is olvasok, néha belenézek az újságba, moziba is alig voltam. Valamikor többet jártam, de most, hogy építek, nincs rá időm. A cowboy-filmek tetszettek.

— Legkedvesebb emlékem a kanászostor volt. A sallangos kanászostor. Szarvas András bácsitól kaptam, amikor nyugdíjba ment. A nyele

meggyfából készült. Nagyon szép piros volt. Gyönyörű. Csak sajnos egy nap bent felejtettem a jószágok között, és megrágták. Annyira sajnáltam, hogy majdnem megsirattam.

— Most van egy másik ostorom. A végén sugár, nagyot lehet vele durrantani. Most már nem annyira, de valamikor ezzel beszélgettek a kanászok. Így értették meg egymást, így adtunk messzi távolba, a mezőkön, a hatalmas búzatarlókon jelt egymásnak. A durrogatásból tudtuk meg, hogy ki kivel beszélget. A kanászostor készítése, az külön művészet. Külön érzék kell hozzá. Nem mindegy ám, hogyan készítik. Ma már nincsenek olyan jó kanászostorok, mint valamikor voltak. Először volt a nyél, azt kicifráztuk. Az én ostorom nyele ma nem cifrázott, de valamikor ezt kicifrázták a kanászok. Apró jeleket vágtak bele. Esetleg belevésték kedvesük nevének kezdőbetűit is. Volt, aki külön gondot fordított a kanászostornyel készítésére. Megválogatta a fát, a legszebb ostornyel a meggyfából készül, aztán a kőrisfából, de más fából is. Az ostorhoz a fát, azt legjobb télen vágni, amikor alszik a fa, aztán szárítják, és, a régi kanászok legalábbis úgy csinálták, ganéba tették, ettől megpirosodott az ostor nyele. Utána rossz cipőkből diszként sallangot szoktak tenni az ostorra, majd kötelet és végül ostorszíjat vagy pedig hasított szíjat. A legjobb sugár rendszerint a ló sörényéből vagy a ló farkából készült, de ha ez nem volt, akkor manilából fontuk. Ennek az a baja, hogy gyorsan elkopik.

EMBEREK A BIRTOKON

A Pannónia Mezőgazdasági Birtok mai élete különös módon bontakozik ki. Mint mindig, most is sajátos úton jár. A lehetetlennel veszi fel a harcot, a lehetetlent győzi le napról napra. Tíz évvel ezelőtt még ebben az istentelen nagy pusztaságban településről, faluról meg idegenforgalomról álmódolni enyhén szólva merészség volt. Ma valóság. A tizenkét kilométeres aszfaltos út Topolyáig bekapcsolta a tájat az ország vérkeringésébe. Tervszerű építkezéssel és közművesítéssel, lehet, hogy már a közeljövőben, Vajdaság egyik legnagyobb és legszebb kirándulóhelye lesz. Idegenforgalmi városa. A Tiszával és a Paliccsal kelt versenyre. Igaz, vizet nem ígér, horgászást és csónakázást, de helyette csendet nyújt, parkot, virágot, madárcsicsergést; télen szánkózást stb. Az embereket a legkülönfélébb kedvezményekkel kötötték a földhöz. Nem kivételesen nagy keresetekkel, hanem kivételesen olcsó megélhetéssel. Kenyeret, húst, tejet a helybeliek majdnem féláron kapnak. Három-négyszobás földszintes családi házakat, közülük némelyik villának is beillik, majdnem negyedáron építenek a munkások és a tisztviselők. A házhoz a tervet, telket, vizet, villanyt ingyen kapják. És van egy íratlan szabálya is a birtoknak: aki munkát kér, azt nyomban elhelyezik. S mindezt szolidaritási alapon a munkaszervezet fedezi. Így vált lassan a tanyavilágból falu, a faluból kirándulóhely. Ennek a tudatában toborozták a kisiparosokat, létesítették a középületeket — iskola, mozi, orvosi rendelő stb. Egyszerűen, a saját pénzükön feltételeket teremtettek egy közösség életének kialakulásához. Ezek a gazdasági mozzanatok világosan kiderülnek az emberek vallomásaiból is.

Nagy Ferenc, az ezermester:

— Érték mindenhez. A táglafalrakáshoz, malterozáshoz, cementezéshez, a fa- és a vasmunkákhoz, egyszóval mindenhez. Én tartom karban itt a birtokon a disznóólakat. Hétszáznyolcvan darab ajtórol, 47 akolról gondoskodom és öt fiaztatóról, ahol mindegyikben 120 box, malacfélke van, 60 kisebb és 60 nagyobb akollal. Az én felügyeletem alatt történik minden. Reggel hattól délután két óráig dolgozom, havi 1200 dináros átalányért. Huszonhat évi szolgálati évem van, amit vezetnek, pedig sokkal többet dolgoztam. Három évvel ezelőtt beadtam, hogy hol s merre cselédeskedtem. Azt mondták Topolyán, hogy minden rendben lesz. Életem végére a birtoktól vettem két és fél szobás lakást, 2,5 millió régi dinárért, hatévi törlesztésre. Ennek nagyon örülök. Talán ezért is maradtam itt, azért is ragadtam le. Jólesik tudni, hogy tisztelnek az emberek, és fontos vagyok itt. Mindenhol én végzem a házakban is az aprócseprő javításokat. Szeretek a birtokon, mert a munkásoknak megadattott, hogy jutányos áron házhoz juthassanak.

— A gyerekek már kirepültek a szülői fészekből. Nehéz volt megalapozni a családot, a házat kifizetni, no meg élni is. De azért valahogy dülözünk. Odahaza a feleségem jószágot nevel, én meg béreltem három hold földet. Tavaly búzát vetettem, az idén kukoricát, azelőtt meg napraforgót. Attól függően, hogy melyik volt kifizetődöbb. Minél előbb szeretném kifizetni a házat. Nem szeretem az adósságot. Most, szabad időmben hizlalok. Tizenkét hizót tartok, és hogyha minden sikerül, akkor már az idén a tartozásom java részét kifizetem. Az a véleményem, hogy aki itt nem tud megélni, az máshol sem tudna. Igaz, nem nagyok a keresetek, de minden olcsó: egy kiló hús 13 dinár. De mást is jutányos áron kapunk. Ezenkívül jó a levegő. Van itt minden: napközi, iskola, mozi. Úgy élünk, mint a városban.

László András éjjeliőr:

— 1958 márciusában kerültem ide, két gyermekem van, László és József. Negyvenéves vagyok. Hadirokkant. A Petőfi-brigádban harcoltam, ott sebesültem meg.

— Először jószággondozó voltam a birtokon. Munkaérendemrendet is kaptam. Később azonban nem bírtam a munkát, így lettem éjjeliőr. Este tíztől reggel 6-ig vagyok szolgálatban. Mivel ennek a településnek nincs rendőre, hát nekünk kell őrizni a vagyont, a parkokat, az üzleteket, egyszóval mindent. A rendre nekünk kell vigyázni. Békés emberek élnek itt, a Pannónián. Tisztelik egymást, és nem is bántják egymás vagyontát. Amióta az eszemet tudom, lopás még nem történt. Ha történt is, azt nem a mi embereink követték el. Két lopásra emlékszem. Az egyik munkásunknak ellopták a galambjait, de megfogtuk a tetteseket, Cservenkán.

— Hogy szükség van-e rám? Biztosan. Éjszakánként állandóan járom a környéket. És ha például valaki jön, valakinek a hozzátartozója vagy rokona, én igazítom útba őket. Mindenkit ismerek. Tudom, hogy hol laknak. Ezenkívül én vagyok az, aki betegség vagy gyors szülés esetén hívja az orvost, vagy ha a jószág körül van baj, jelentem az ügyeletesnek. Nyáron arra ügyelünk, nehogy tűz üssön ki valahol. Külön telefon áll rendelkezésünkre.

— Meg vagyok elégedve az itteni étellel. Olvasni keveset olvasok. Főleg a *Novostit*, no meg a *Dolgozókat*. Az újság minden reggel 7 órakor érkezik, azt rendszerint átlapozom, megveszem, vasárnap pedig néha könyvet is veszek a kezembe. Csak azt a könyvet olvasom, ami a gyerek kötelező olvasmánya. Szeretem a lovakat. Ötvennyolcban is csak azért jöttem ide, mert a birtoknak gyönyörű méntelepe volt. De felszámolták, mert nem volt kifizetődő. A jelenlegi szálló helyén istálló volt. Gyönyörű szép lovakkal teli. Ha volna pénzem, lovat tartanék.

— Hadirokkant vagyok, életem az étetem, a mindennapi szürkeségben. Megalapoztam a családomat, ingyen házhelyet kaptunk. A lakásom közel van, ünnepnapokon rendszerint a feleségemmel be szoktam ide járni. Szeretek itt élni, mert noha több nemzetiségű közösség ez, mégis nagyon összetart. Hatnak egymásra. Nézzen végig az embereken. Nem lát különbséget crnogorai, magyar és szerb között. Pedig máshol nagyon meglátszik, ki milyen nemzetiségű. Itt nem. Valahogy maibbak lettek az emberek. Mindenki a szépet akarja, a szépet szereti és utánozza. Az emberek rászoktak arra, ha bemennek a szobába, levetik a cipőt, papucsot vesznek vagy átöltöznek. Az egész környezet rányomja bélyegét az emberekre. Megváltoztatja őket. Legalábbis a viselkedésüket.

Tutić Kata takarítónő:

Huszonkilenc éves, bajsai születésű, a férje Banjalukáról került erre a vidékre, traktorosként. Sokáig beszélgettünk vele, míg végül is kiderült, hogy magyar lány. A férje most tűzoltó, kétgyermekes családanya. Itt építettek és itt is akarnak maradni. Háromszobás lakást építettek. A telket ingyen kapták, a tervet is, az igazgató beszélte rá őket, hogy ilyen nagy házat építsenek, mert hát valamikor ez a birtok kirándulóhely lesz, kiadhatják a lakásokat, mellékkeresethez jutnak. A konyhát már felszerelték. Televízió, rádió, hűtőszekrény, villanytűzhely, egy szóval minden van a házban.

— A férjem — mondja — nem sokat keres, és megszorultunk. Elfogyott a pénzünk. Jelentkeztem az igazgatónál, azt mondtam, szeretnék dolgozni. Az igazgató elintézte. Hat hónapig mint takarítónőt alkalmaztak. Megkeresem a konyhapénzt. Nagy segítség ez.

— Hogy félek-e valamitől? Mitől félnék? Itt a Pannónián, ezen a dombtetőn nem félek semmitől. Mert hát mi is történhetne? A legrosszabb esetben elhagyhatna a férjem, és magamra maradnék a két gyerekkel. A Pannónián akkor sem félnék. Elmennék az igazgatóhoz, és munkát kérnék. Tudom, hogy kapnék. Ez a jó itt a Pannónián: a biztonságérzet. Megfizethetetlen.

Antóczi János borbély:

Az idősebb nemzedékhez tartozik. Egy korszerű üzletben dolgozik, mint mondja, eddig havi 1200 dináros átalányért. Függetlenül attól, mennyi a munkája, ezt kapja, egyszerűen azért, mert kell, hogy legyen borbély a birtokon.

— Blokkrendszerrel dolgozom, a hajvágás 6 dinár, a borotválás 3 dinár. Tavaly a birtoknak havonta átlag 950 dinárt kerestem meg. Az én fizetésem pedig 1000 dinár volt, az idén január elsejétől emelték 1200 di-

nárra. A vállalat az üzlet eltartására gazdasági szempontból ráfizet, viszont mégis tartja, hogy az élet elviselhetőbb legyen.

— Mi a divat a Pannónián?

— A Pannónián is, akárcsak máshol a nők rendszeresen figyelemmel kísérik a mai fodrászdivatot, a fiúk is, a legdivatosabb a beat-hajviselet. A fiatalok rendszerint három-négyhavonként nyíratkoznak. Talán ezért sem fizetődik ki ez a mesterség, meg azért sem, mert a Pannónián az emberek még borotválkozni sem járnak rendszeresen a borbélyhoz. Mindössze csak egy 83 éves ügyfelem van — mondja Antóczi János —, aki rendszeresen borotválkozik nálam, méghozzá hetente kétszer.

Slavko Šijački szabó:

— A Pannónia birtok minden szinten méltó akar lenni szépségéhez, a tízemeletes szállóhoz, a szupermodern vendéglőhöz és moziteremhez, amit joggal irigyelnek a környékbeli települések, Bajsa, de főképpen Topolya. Az iparosokat is eszerint válogatják meg.

Slavko Šijački, a szó hagyományos értelmében, valamikor úriszabó volt. A legnevesebb belgrádi és újvidéki szabóknál dolgozott, míg ide nem került a Pannónia birtokra. Ő is átalányt kap. Nem sok munkája van, pedig az árak kicsik. Amíg a városban egy öltöny varratása 500—800 dinár, addig ugyanazt a ruhát Slavko Šijački 160 dinárért varrja meg. Persze, ha ő a birtok által megszabott árjegyzék szerint dolgozna, még az átalányt sem keresné meg. A birtok abból a szükségszerűségből indult ki, hogy ide szabó kell, méghozzá úriszabó, hogy a valamikori cselédek is nála varrassanak, és kövessék a legújabb divatot.

— Ennek ellenére kevesen varratnak nálam — mondja —, itt van mellettem mindjárt a készruhaüzlet, és a munkások rendszerint ott veszik meg az öltönyt, többnyire hitelre. Ezt a kedvezményt jobban szeretik, mint az, hogy olcsón dolgozom. Én legfeljebb csak alakítok a ruhán valamit, vagy foltozok. A biztos kenyér miatt maradok itt. Mivel kevés a munkám, függönyöket varrok, és a labdarúgók mezét gondozom. Meg aztán mindenféle nemzetközi zászlókat, hogy ha netán külföldről valaki jön, kellő tiszteletben tudjuk részesíteni. Hogy mi az, ami engem vonz, ide köt? Említettem már: az a biztonságérzet, hogy aki itt él, annak holnap is lesz kenyere.

Mátyus János hentes:

— Amikor ide jöttem, a kastélyon kívül nem sok látnivaló akadt — meséli —, a jelenlegi szálloda helyén lóistálló volt, a kastély mellett pedig a tízes sor. Én is ott laktam, a tízes sorban. A cselédek tanyája volt. Talán ma sokan nem is ismerik, hogy mi volt ez. Egy szoba-konyhás lakás, vert falú ház, nádfedeles, közös bejárattal, közös kemencével. Ezt örököltük Falcione Árpádtól, a valamikori birtokostól, országházi képviselőtől. Szeretek itt, mert szépen, városiasan lehet élni, és ezenkívül ez a vidék még megengedi, hogy szabadabban éljen az ember. Ne csak a munkának áldozza fel magát, hanem érezze a szépet is. Örüljön a házának, kertjének, mindenének. Építettem egy háromszobás lakást, hozzávetőlegesen 70 000 dinárba került. Hétmillió régi dinárba. Az anyagot tizenöt éves törlesztésre kaptam a birtoktól. Régi istállókat bontottak szét, és azt vettük meg. Az épületanyag így — a téglá, gerenda — mind-

össze 200 000 régi dinárba került. Nagyon olcsó. A telket ingyen kaptuk. A villanyt, vízvezetéket is ingyen. Az igazgatónak csupán csak az volt a kikötése, hogy a tervrajz szerint építsük a házat. Tehát nem a saját elképzelésünk szerint, egy olyan házat, hogy csak tető legyen a fejünk felett, hanem korszerű, minden igényt kielégítő, a birtok hírnevéhez méltó házat. Az építkezés során nemegyszer eljött az igazgató megnézni, hogy a tervrajz szerint építkezek-e. Megkövetelte, hogy a ház legalább háromszobás legyen és fürdőszobával ellátva. Hogyha netán valamikor, mert legalábbis ez a cél, kirándulóhely leszünk, módunkban legyen akár egy szobát kiadni, mellékkeresethez jutni.

Antun Dajc főpincér:

— Másfél évig Németországban dolgoztam. Amit a németeknél megtanultam, a pontosság, meg az, hogy a pincérnek nemcsak ki kell szolgálni a vendéget, hanem el is kell adni az ételt. Nézze, a muszaka az úgy jó, ha friss, a szárma pedig ha áll egy napig. A gazdám Németországban mindig fölhívta a figyelmemet, hogy aznap mit ajánljak — ételt, italt — a vendégeknek, és ehhez szigorúan tartanunk kellett magunkat. Én ezt kint megtanultam, és ezt a tapasztalatot igyekszem az itteni fiatalokra is átvinni. Beléjük nevelni egy kis kereskedelmi szellemet is.

— Lehet, hogy máshol többet keresnék. Lehet, Mégsem kívánczok el innét. Most már egyre ismertebbé válik a Pannónia, egyre forgalmasabb. Emlékszem, amikor idekerültem, 1965-ben, még rendes út sem volt. Ma már aszfaltos út vezet ide, és a vendégek egyre jönnek. Nem csak a csendet tudjuk árulni, hanem ezenkívül kiváló ételeket kínálunk, aztán itt van fürdőmedence is, továbbá azt tervezzük, hogy télen lesz majd szánkózás, korcsolyázás, sőt trojka is. A Falcione-kastély átalakítása folyamatban van, nemzetközi jellegű vendéglőt akarunk nyitni. Olyat, amilyen még nincs a környéken.

Radatovics Etelka tanítónő:

— 1963-ban jöttünk a birtokra, azóta itt élek. Szeretek itt kint, azért, mert szép csendes hely. Túlságosan csendes. De nehezen tudom megszokni, hogy egyszerre két osztályt kell vezetni. Az itteni gyerekekkel nagyon nehéz dolgozni, mert nincs előképzettségük. Van, aki három-négy kilométerről jár az iskolába: Dubokáról, Szurkosról és a környékbeli tannyákról.

— Az indulás, a gyermekek felkészültsége lesújtó. Az első osztályban, minden iskolaév kezdetén és az első napokban szűrőpróbát végzek, megkérdezem a gyerekektől, milyen mesét tudnak, milyen verset tanultak meg odahaza. Van, aki ismeri a Piroska és a farkas című mesét és semmi többet. Nagyon szép itt kint az élet. Jól is élnek a valamikori béresek, de az önképzéssel, a szellemi élettel nem törődnek. A szülők nem foglalkoznak a gyerekekkel. Magam sem tudom, miért hanyagolják el őket. Odahaza nincs könyv, nem olvasnak, a gyerekeknek nem mesélnek. Dolgoznak. Ennyi az egész. Dolgoznak. Semmiből indulnak ki a gyerekek, vágyaik is megrekednek itt a birtokon. Akárkit megkérdezhet a gyerekek közül, senki sem akar orvos, mérnök vagy jogász lenni. A vágyak legfeljebb csak a traktorosságig, valamilyen szakmáig terjednek. Volt a birtokon egy tehetséges kisgyerek. Be is írátták a nyolcosztályos után

Szabadkára, a műszaki középiskolába. Egy hónap múlva visszajött. Azt mondja, nem szeret ott. Visszajött, és pincér lett belőle itt a birtokon. Nem akar több lenni. Újabban a gyerekek a pilótaszakma iránt érdeklődnek. Mert van a birtoknak egy Zoli nevű pilótája, aki repülőgéppel végzi a fejtrágyázást és a permetezést. Tetszik nekik a repülőgép, néhányan már ültek is benne.

— Az utóbbi időben a gyerekek többet utaznak. De amikor idekerültem, nyolc évvel ezelőtt, még Topolyán sem voltak. Még el nem kezdtek iskolába járni, ki nem mozdultak a birtokról, a családi légkörből. Ez nagyon meglátszik a gyerekeken. A felkészültségükön. A gyerekek között van néhány tehetségesebb, akinek kitűnő hallása van, jól rajzol, beszéltem néhány szülővel is, hogy adják különóra a gyerekeket, de valahogy nem hallgatnak rám. Főleg a lányokat nem taníttatják. Úgy érvelnek, hogy a lányok előbb-utóbb férjhez mennek, ott maradnak, szülniük kell és főzni, és ezt lehet középiskola nélkül is.

— A nyolc év alatt több mint 40 gyereket tanítottam, nem emlékszem, hogy valaki is eljutott volna a középiskolába. Az általános iskolát befejezték, vagy be sem fejezték, és visszajöttek a birtokra dolgozni.

— A gyerekeknek odahaza nincs játékszerük. Megkértem őket, hogy rajzolják le a legkedvesebb játékukat, amivel otthon játszanak, alig tudtak mit rajzolni. Ha mégis rajzoltak valamit, az rendszerint labda, baba vagy kocka volt. Semmi más.

— A negyedik osztályosok között rövid körkérdezt végeztünk. A tizenkét tanuló közül hat traktoros akart lenni, egy futballista, egy énekes, két boltos, a többi nem tudja, hogy milyen szakmát válasszon.

— Különben a gyerekek jól öltözöttek, odahaza jól táplálkoznak, a reggelijük legtöbbször vajas kenyér, kávé, tea, kolbász és sonka.

— Odahaza a tizenkét gyerek szülei közül csak nyolcnak van televíziója, autója viszont egynek sincs. Mindenki rendezett családi házban él, a többségük épített. Elsősorban meséskönyveket olvasnak, amit a szülők is elolvasnak.

Illés Erzsébet óvónő:

A Pannónia óvónője délelőtt dolgozik. Illés Erzsébet negyven iskoláskor előtti gyereket foglalkoztat, egyszerre két nyelven, magyarul és szerbül. Mint említette, véletlenül került a Pannoniára. Pályázatot írtak ki öt évvel ezelőtt. Megpályázta, és meg is kapta ezt a munkát. Jól érzi magát, mint önálló fiatal lány szórakozni a városba jár.

Negyven gyerekkel foglalkozik, közülük tíz gyerek magyar, három jövőre az első elemibe megy. Ha jobb volna az összeköttetés a tanyavilággal, Dubokával, Srednji Salašsal és a központtal, talán többen is óvodába adnák a gyerekeket. A gyerekeken nagyon meglátszik, hogy foglalkozik az óvónő velük. Ez különösen az első osztályban derül ki. Ottjártunkkor az óvónő filmet mutatott be a különféle foglalkozásokról, és erre a témára beszélgetést szervezett. Érdekes volt megfigyelni a gyerekeket, hogy közülük már többen orvosok, pilóták, jogászok, rendőrök akarnak lenni. Így indokolták meg a kicsik terveiket: orvos, hogy jót tegyen az embereknek, rendőr, hogy megverhessem a rablókat, énekesnő, hogy sok pénzt keressek. De ők már a valamikori cselédek harmadik leszármazottai. Talán ezért is.

Mihajlo Raičković orvos:

— Számomra itt, a Pannónián nagyon izgalmas kérdés az emberek egymástól elütő, de mégis egymással jó összeférő közössége. Megfigyelhető, hogy itt a birtokon ahányan vannak, csaknem annyi helyről jöttek, annyiféle szokást, nevelést hoztak magukkal, mégis egy kialakult közösségi életet élnek, minden nagyobb megrázkódtatás nélkül, gyorsan feloldódnak, beilleszkednek az új környezetbe.

— Igen szembetűnő, hogy milyen jó anyagi helyzetben élnek itt az emberek, s ugyanakkor lesújtó a szellemi elmaradottság, képletesen szólva, írástudatlan és félig írástudatlan emberek kezelik a legbonyolultabb elektromos konyhai felszereléseket, nagyon soknak tévéje van, több az autótulajdonos is, a szellemi élet mégis sivár. Nem olvasnak, moziba keveset járnak, elég nekik a természet szépsége. Az emberek a figyelmüket az anyagi javakra összpontosítják, arra, hogy szerezzenek, hogy házuk legyen, a szobát bebútorozzák, és azonkívül alig tudnak élni. A műveltség szintje alacsony, a társadalmi tudat is, noha a birtokon, már ami a termelés megszervezését illeti, több mint hús mérnök, egyetemi végzettségű szakember él, nagyon sok szakképzett munkás. Az átlagos életkor pedig 30 és 40 között mozog. Tehát a lakosság fiatal, és állandóan fiatalodik.

— A szellemi élet lemaradása talán azzal is magyarázható, hogy az iskola felszerelése aránylag szegényes, noha a birtok mindent megtesz, saját pénzén iskolát építtetett, de a szertárakból még hiányzanak a mai tanításnak megfelelő szemléltetőeszközök. Nincs gyermekszínházi csoport, de műkedvelő egyesület sem. Ha valami történik, elsősorban a családban történik, az iskola a gyermekek számára csak annyiban jelentős, hogy ott megtanulnak írni-olvasni és számolni, bizonyos kulturális szokásokra tesznek szert, viszont a család nem kelti fel érdeklődésüket más igények iránt, hogy az ember több is lehet, másképpen is élhet. Én ezt azzal magyarázom, hogy ezek az emberek nagyon rossz körülmények között éltek valamikor, örök életükben a létért harcoltak, és az, amit anyagi juttatások révén ez a birtok nyújt nekik, több, mint amennyit az ő érzelmi világuk elbír. Talán azt is mondhatnám, nem tudnak mit kezdeni a vannel, nem jutottak még el arra a fokra, hogy nemcsak a testnek, hanem a léleknek is meg kell adni azt, ami az övé, a könyvet, a színházat stb.

— A tisztálkodással és az étkezéssel nincs baj. Majdnem minden lakás vízzel és villannyal van ellátva, a tisztaság megfelelő szinten van, az étkezés kalóriaértéke kielégítő, viszont egyoldalú. Az itt élő emberek ételle leggyakrabban húsból, szalonnából és tejből áll, viszont nagyon kevés zöldségfélét, karalábét, kelkáposztát, sárgarépát és paprikát fogyasztanak, így hát a betegségek vagy a rendellenességek rendszerint ebből az egyoldalú táplálkozásból erednek.

— A Pannónia orvosi rendelőjében 1200—1300 katon van, tehát ennyi ember egészségére ügyelünk fel. Az enyhe reuma és az érlemeszese-dés gyakori. Érdekes megfigyelni, hogy az, aki később jött ide, nem szenved ilyen betegségben.

— Az, aki idejött, nem esett át különféle lelki és egyéb válságon. Emlékszünk még arra, hogy közvetlenül a felszabadulás után, amikor a Vajdaságba való telepítések tervszerűen történtek, sokan nem tudták

elviselni az itteni légkört, és visszaköltöztek. Nem tudták megszokni a környezetet, az itteni szokásokat és az éghajlatot sem.

— Hogy nincs a Pannónián ilyen megrázkódtatás, ennek talán az a magyarázata, hogy az ideköltözés nem egyszerre és csoportosan történik, hanem folyamatosan, és az, aki más országrészből a birtokra jön dolgozni vagy lakni, az tulajdonképpen egy nehezebb helyzetből menekül, tehát lelkileg már eleve felkészült erre, és gyorsabban beilleszkedik az új környezetbe.

— Másrészt, a Pannónia fekvése olyan, hogy megfelel azoknak az embereknek is, akik az ország hegyvidékéről jöttek ide, elsősorban azért, mert jó a víz, és a birtok az átlagosnál magasabb alföldi tengerszint felett van.

— A házasságok átlaga tíz év körül mozog, ez is azt bizonyítja, hogy fiatal a falu. Jelenleg 350 gyereket tartunk nyilván. A nők 50 százaléka használja a fogamzásgátló szereket. Az utóbbi öt év alatt egy gyerek született halva, egy gyerek pedig születési hiba miatt meghalt.

— A birtok gondoskodik az egészségvédelemről, megszervezte a műszaki egészségvédelmet, ezenkívül a saját pénzéből azokat a dolgozókat, akik 15 és 20 évet folyamatosan töltöttek el a Pannónia birtokon, kötelezően ingyenes gyógykezelésre, gyógyfürdőre küldi. Ez az orvos tanácsára történik, eddig mindenkit elküldtünk, aki eleget tett ennek a felételnek, tehát nem volt semmilyen különösebb nehézségük.

Csámbor György, a munkástanács elnöke:

— Hogyan élnek itt, a Pannónián? Nagy az összetartás, mindenki segít egymásnak. Az építkezés is közösen folyik. A kőműves segít az ácsnak, az ács a péknek, egyszerűen építkezünk, mint egy nagy család. Különben is ezen a vidéken nagyon szép élni. A Pannónia magaslaton van, az emberek jóindulatúak, nem bántják egymás vagyonát, tulajdonát, megbecsülik egymást, mint ember is és mint dolgozó is. Az igazgatót mindenki szereti, ő jelenti a biztonságot. Az anyagi biztonságot. Ha ő itt van, akkor azt érezzük, hogy nincs veszély. Lehet, hogy nem helyes, lehet, hogy az egész dolgot másképpen kellene szervezni és megszervezni. Talán. De ezeknek az embereknek nagyon nagy szükségük van a biztonságra, mert ezek az emberek valamilyen szempontból mindig elesettek voltak, cselédek, vándorló munkások. Ebben a légkörben érezték meg először munkájuk megbecsülését, a tiszteletet, egyéniségük elismerését, itt tapasztalták először a családiasságot, az őszinte összefogást. Nincs két ember, aki egy helyről jött volna erre a birtokra. Boszniából, Szlavóniából, Bajsáról meg az ördög tudja, honnan nem verődtek össze. Eljöttek ide, és leragadtak. Itt maradtak. Valami megmagyarázhatatlan okból maradtak itt. Egyszerűen jól érzik magukat. Ennyi az egész. Jól érezték magukat. Hogy mi minden rejlik e mögött a megállapítás mögött, nehéz kideríteni.

— A tudat kérdése. Őszintén szólva, a beszélgetéseket hallgatva nagyon meglepődtem azon, hogy a Pannónia dolgozói milyen keveset olvasnak, mennyire keveset tudnak a külvilágról. Nem tudják, ki a munkástanács elnöke, a párttitkár vagy a szakszervezet. Valóban csak egy embert ismernek: az igazgatót. Persze, hogy ez nem jó. Ennek az okát én abban látom, hogy túlságosan lefoglalja őket saját anyagi helyzetük

rendezése. Itt csaknem minden ember épít vagy tataroz, esetleg azért dolgozik, hogy rendezze a háztartását, vagy bebútorozza szobáit, hogy cmberségesebb körülmények között éljen. Ezeknek az embereknek valóban nagyon hiányzott ez. A legmostohább körülmények között éltek mindig. A tizes sor, utána a tömeglakások, földes szobák, vert falú házak, szennyezett víz, hogy ne soroljam tovább. Ettől akarnak menekülni. És a lehetőség megvan. Előzőleg az anyagi jólételem teremtjük meg, csak utána politizálódhatunk és művelődhetünk. Nekünk olyan mozink és színháztermünk van, amit Topolya is megirigyelhetne. Persze, hogy nincs kihasználva. A könyvtárat is most rendezzük. Az emberek nem olvasnak, de televízió és rádió majdnem minden házban van. A birtok előfizetett a *Poljoprivrednik* című hetilapra. Ez főleg szakmai felvilágosítást nyújt az embereknek. Többet kell tennünk, kétségtelenül. A két-nyelvűségért is. Eddig volt valami közlönnyféle, de sehogyan sem tudtuk megoldani a közlönny szerb nyelvű szövegének magyarra való fordítását. Így hát abbamaradt. Valamit azért mégiscsak teszünk, hiszen gazdaságilag már elértünk egy szintet. De azt hiszem, csak gazdaságilag. És azt tapasztalom, hogy az emberek tudata is ilyen irányban alakult és fejlődött. Nagyon egyszerű példával bizonyítanám ezt. Mi például itt, a Mecker-részlegen, ahol kizárólag fajsertések tenyésztésével és hizlalásával foglalkozunk, minden hónapban mérjük a jószágot, és mindenkinek a teljesítményét, eredményeit elemezzük. Minden hónapban termelői értekezletet tartunk, felhívjuk a figyelmet, hogy mi az, amit a jószággondozóink elhanyagoltak, és hogyan hozhatják be a lemaradásukat. Konkrétan mutatunk rá a tényekre, a fogyatékosságokra. Ők ezt tudják, szem előtt tartják, de egyúttal tanulnak is. Ez az egyik eredmény, amikor megtanulnak gondolkodni, jószágot nevelni és gazdaságosan termelni. Talán ezzel magyarázható az is, hogy ezen a birtokon nagyon sokan tartanak jószágot, sokan foglalkoznak hizlalással.

— A szép iránti fogékonyság nem igényből fakad, nem a nevelésből, és nem is hagyomány, hanem az emberekre ezt maga a környezet kényszeríti rá. Szép a park, szépek a kertek, a házak. Ha kitavasodik, igazi kirándulóhely. Az egész környék virágba borul. Minden részleghez kövesút vezet. Körülötte válogatott díszfák és cserjék. Képtelenség, hogy ezt ne vegye észre az ember. Hogy ez ne hasson rá, hogy ez ne készítse gondolkodásra. Hat rá, hogy ha huzamosabban itt él. Látja a szépséget, és nem engedi meg magának, hogy a kertje, a ház körüli kis telke elhagyatott legyen. Ösztönösen jelentkeznek az igények, hogy szép legyen a sajátja is, olyan szép, mint a birtok udvara vagy parkja. Igények jelentkeznek és ébrednek. Most már a házba sem lépnek be sáros csizmával. Az istállóba sem mehetnek sáros csizmával és piszkos ruhában. Igaz, ez előírás, szabály, de otthon már megszokás és igény lett. Minden alkalomkor mindjárt a bejáratnál munkaköpenyt kell felhúzni. Tiszta, frissen mosott köpenyt. Erről a birtok vezetősége gondoskodik. És ha már a munkahelyen így kell viselkedni, az ember véérébe ivódik a tisztaság, a tisztaság iránti szeretet. Csakhogy ehhez évekre van szükség.

— Változott az emberek magatartása. Az emberekhez való viszonyulás. Itt mindenki mindenkiben megbízik, itt mindenki nyílt szívvel beszélget. Nincs titok, titkolózás, furfangos észjárás. Egyenes emberek ezek, akiket megedzett a sors, a múlt. És ez mindenkin meglátszik. Nagy vágyak sincsenek. Nagyon kevés ember fia akar orvos, jogász vagy mér-

nők lenni. Megelégszenek azzal, ha valaki jó traktoros, jószággondozó, pincér, boltos vagy valamilyen mester. Akkor már befutott személyiség. Talán majd az unokák többet elérnek.

— A múlttól senki sem szeret vagy akar beszélni. Meglepően gyorsan felejtenek itt a telecskai dombháton az emberek. A múltra egyet legyintenek, és máris a jövőről beszélnek. Terveznek. A jelent ecsetelik. A múlttól nagyon keveset tudnak. De nincs is meg az emberekben a kíváncsiság, hogy a ma valaminek a folytatása, hogy itt valamikor rendkívül nehéz sorsok roppantak össze, és veszték el ebben a tengelyakaszító sárban. Itt csak előre néznek az emberek, és azt tervezgetik, hogy mit lehetne még építeni, mit kell még építeni. Új utat, járdát. Köveset, aszfaltosat. Erről beszélnek, a múltból csak annyit jegyeztek meg, hogy valamikor sárba süllyedt itt az élet, nem volt se kövesút, se ilyen sok szép fa és virág. A történelem 1957-től kezdődik. A topolyai határban öt ilyen birtok van, mindegyik egyenlő rajttal indult, és ez mégiscsak kiugrott, az élet jobban megváltozott, mint bárhol, urbanizálódtak az emberek. Hogy itt mégiscsak másképpen alakult minden, az elmúlt évek alatt többet teremtettünk, mint a többiek, az előrelátáson múltott. Ez van, ezt teremtettük. A Pannónia létezik, noha még mindig a Dubokáról ismerik. Pedig Duboka semmi más, mint egy vasútállomás, egy disznóól és a pályaoőr háza, deszkakerítéssel, egy kutyával és macskával. Ez Duboka. A Pannónia négyszáz családdal, üzletekkel, három sor utcával, benzinkútal, jelenleg egy szállóval és egy korszerű étteremmel, moziteremmel, mégiscsak több, és talán jobban megérdemelné, hogy feljegyezzék a térképre.

— Valamikor ennek a birtoknak 700 állandó munkása volt. Ötvenhét óta nagyon kevés embert vettünk fel, de kevesen is mentek el tőlünk. Csak az, aki nyugdíjba vonult. A mi elképzelésünk, hogy aki itt telepedett le, családjának és gyermekének állandóan legyen munkája. Bármelyik pillanatban, akárki is dolgozni akar, dolgozhat. Munka van, aki tegnap jelentkezett nálunk, holnap már a szakmájában dolgozhat. Ezt akartuk elérni, sikerült is. Nehéz volt. A termelést állandóan korszerűsítjük. Új arató-cséplőket, traktorokat vásároltunk, a jószágtenyésztést a legmagasabb és a legkorszerűbb szintre emeltük, ott is csaknem minden munkafolyamatot gépesítettünk, és nagyon sok munkaerő szabadult fel. De senkit sem bocsátottunk el, munkaigényesebb gazdasági ágazatokat fejlesztettünk, és ott helyeztük el őket. Ma már konyhakertészetünk is van, gyümölcsészetünk, szőlészet, mindez új gazdasági ág. A vendéglátóipar 44 munkaerőt foglalkoztat.

— Munkaerő-vándorlás nincs. Legalábbis olyan kicsi, hogy említésre sem méltó. Aki itt munkába áll, az itt marad, nem kívánczik máshová. Tényekkel és számokkal lehet ezt bizonyítani. Tavaly ünnepeltük a Pannónia húszéves fennállását. A 20. évforduló alkalmából 40 ember kapott kitüntetést, csak azért, mert ezen a birtokon húsz évig állandó munkaviszonyban volt. Százhusz embernek van tízévi folyamatos szolgálata ezen a birtokon.

— A keresetek átlagosak. Nem dicsekedhetünk vele, tavaly 1180 dinár volt, de ha a negyedévi évenkénti osztalékot is számoljuk, márpedig számolni kell, akkor 1550 dinárra rúg. De van itt valami, amiről ugyan csak szólni kell. Nem sokat keresnek az emberek, legalábbis így a számokból ítélve. Valamit mégiscsak elértünk. Elértünk egy emberségesebb

színvonalat, mert tessék csak körüljárni itt a munkásokat, és megkérdezni tőlük, nagyobb keresetért hajlandók-e túlórázni. Azt hiszem, nagyon kevés ilyen ember akadna. Ezen a birtokon mindenki legszívesebben ledolgozza az ő meghatározott munkaidejét, a nyolc órát, és siet haza családjához. És elégedett. Pedig ha akarna, túlórázhatna. De így is elégedett, mert szabad idejét a családjával, az otthonában tölti, és számára ez több. Szerintem ezzel humanizáltuk a családi légkört, a termelést, megterheléssel nem idegenítettük el az embereket.

— Ma nagyon sok szó esik arról, hogy nemcsak az egyéni életszínvonalról kell gondoskodni, hanem a társadalmi életszínvonalról is. A család az egyéni életszínvonalra annyit fordíthat, amennyit keres. Hozzávetőlegesen 1000—1500 dinárt. Nyilvánvaló, hogy ilyen fejlett gazdasági körülmények között, egy ilyen gépesített és jól szervezett mezőgazdasági birtokon, mint a Pannónia, a dolgozók többet is kereshetnek. Hogy ez a Pannónia ilyen szép lett, szerintem ott nyertük meg a csatát, hogy nem a nagy kereseteket szorgalmazzuk, hanem a társadalmi életszínvonalat. Ez az út lassúbb, egyéni szempontból és érdekből talán nem is annyira lelkesítő, de távlatban százszorosan szebb. Több mint tíz évvel ezelőtt választottuk magunknak ezt a politikát, s íme most gyümölcsözik. Tagadhatatlanul nálunk magas a társadalmi életszint. És ezt az egész munkaszervezet fizeti. A kockázatot is és a költségeket is az egész munkaszervezet viseli. És most mindannyian, függetlenül az emberek rangjától, közösen élvezzük a szépet, a lehetőségeket.

FALU LESZ A KASTÉLY KÖRÜL

Pannóniának, az új település létesítésének gondolata az 1950-es évek végén jelentkezett. Akkor, amikor néhány szakemberben jelentkezett az önállóság gondolata, amikor valóban felfedezték, hogy ennek a tájnak a földrajzi adottságai nagyobbak, mint goandolták volna. Talán ezért pártoltak el Bajsától és választották Dubokát székhelyül, s talán ezért akarják Srednji Salašt is ideköltöztetni.

Mindebben a törekvésben az a szép dolog, hogy ezt a birtok egyedül, a saját erejére támaszkodva akarja megvalósítani. Hogy ezt elérjék, az első dolguk volt megszervezni a birtokon a magas színvonalú gépesített termelést és jószágtenyésztést. A mezőgazdaság nehéz helyzetének ellenére is a termelés korszerű megszervezésében látták azt a lehetőséget, hogy ők évről évre nagyobb haszonnal fogják majd zárni az évet, mint a többiek, és több pénzük marad majd a település urbanizálására. Ezt az elképzelést, ha nehezen is, sikerült megvalósítaniuk. Másrészt, kihasználták egy olyan mozzanatot, amelyre talán nem is nekik, hanem elsősorban szűkebb hazánk idegenforgalmának kellett volna gondolnia: kirándulóhelyként kezdték népszerűsíteni a birtok központját. Az akció sikerült. Eladták a csendet. Az emberek jöttek, és itt hagyták a pénzüket. Az a dinár volt ez, amiért a legkevesebbet kellett megizzadni. Persze közben nőnek a vágyak. A Pannónia most már nem éri be azzal, hogy községi kirándulóhely legyen, nagyobb címre és rangra vágyik. S most már a jövőnek is ilyen távlatot szabott. Amint láttuk tehát, az elmúlt 25—30 év alatt ezen a pusztán többször változott a gazdálkodásra vonatkozó elképzelés, mint visszamenőleg 200 évvel ezelőtt. Próbál-

koztak a fajlovak tenyésztésével, majd tisztán a mezőgazdaságból akartak megélni, most pedig az idegenforgalmat, a szőlészetet és a gyümölcsészetet szorgalmazzák. Tehát elevenek és rugalmasak.

A Pannónia birtok jelenlegi települése 80 hektáron fekszik, 200 hektár erdeje és parkja van. Napok kérdése, hogy a település környékét még 100 hektár új parkkal és erdővel bővítik.

Ezen a településen 1026 lakos van:

kéttagú család	41
háromtagú család	85
négytagú család	95
öttagú család	31
hattagú család	10
héttagú család	3
nyolctagú család	1
tíztagú család	1

Százöt gyerek jár az általános iskola I., II., III. és IV. osztályába. Az iskolának két tagozata van, magyar és szerb nyelven folyik a tanítás. Az 1026 lakos közül 44 iskoláskor előtti gyerektől a napközi gondoskodik.

A települést Topolyával 12 kilométeres aszfaltút köti össze, amely lehetővé teszi az autóközlekedést a birtokkal.

A Pannóniát más szempontból is urbanizált településnek tekinthetjük. Éspedig:

a) saját tere van, amit betonjárdák kötnek össze az úttal, és az utcákkal. Továbbá társadalmi épületek, virágok, parkok stb.;

b) gyermekek számára szabad fürdő, gyermekkert, játszótér stb.;

c) minden igényt kielégítő labdarúgópálya és kosárlabdapálya, kistadionok lelátókkal és egyéb létesítményekkel;

d) korszerűen felszerelt orvosi rendelő saját laboratóriummal. Egy állandó orvos és fogász;

e) a PTT szolgálat rendszeres;

f) általános iskola, megfelelő tanfelszereléssel. A tanítók a birtokon laknak, lakást a birtoktól kaptak;

g) a szállodának 40 férőhelye van, 15 szoba teljes kényelemmel, de a többi szobában is központi fűtés, hideg-meleg víz, elsörendű leltár;

h) a birtoknak 200 minden igényt kielégítő saját lakása van. A településen ezenkívül 80 magántulajdonban levő ház épült, amelynek a zöme két és fél szobás lakás;

j) korszerűen felszerelt vágóhid, hentesbolt, tejtermékeket árusító üzlet, pékség, külön rövidáruüzlet, önkiszolgáló bolt van, amit a verbászi Vojvodina Kereskedelmi Vállalat tart;

k) a településnek külön férfi- és női fodrászszalonja van, ezenkívül cipőjavító és szabóműhelye;

l) a vendégeket külön e célra berendezett bárban, a legjobb italokkal szolgálják ki;

m) a gyógyszerárban a legszükségesebb gyógyszereket a lakosok minden időben megkaphatják;

n) van saját piaca, piactere is. A piaci napok: csütörtök és vasárnap;

o) korszerűen felszerelt moziterem, 350 férőhellyel, nyári színpaddal,

ahol ugyancsak 350 ember fér el. Emellett külön tanácsterem, ahol szemináriumokat, szimpóziumokat lehet tartani, könyvtár és képzőművészeti kiállítóterem van;

p) a Pannónia birtok tulajdonában van két műterem is, amely a legtekintélyesebb jugoszláv művészek minden igényét kielégítheti;

r) a birtok saját költségén két hőtelepet építtetett. Az elkövetkező időszakban a távfűtést továbbfejlesztik, és központi fűtést kap a birtok csaknem minden újonnan épült lakása;

s) a csatornahálózat is teljesen kiépült. Minden lakásban vízvezeték, villany;

t) az ősszel lett kész az újvidéki Jugopetrol tulajdonában levő új és korszerű, minden igényt kielégítő benzinkút.

Szem előtt tartva a jelenlegi és távlati tervet, az elkövetkező tíz év alatt a Pannónia lakosságának száma 3000—3500 között fog mozogni. De már ma is az ország egyik legérdekesebb települései közé tartozik, kicsiben egy bácskai Velenje — mondják megálmodói és építői...